

En sammenlikning av vilkårene for og bruk av varetekt i Norge og Sverige.

Kandidatnummer: 615

Leveringsfrist: 25.04.08

Til sammen 17 971 ord

24.04.2008

Innholdsfortegnelse

<u>1</u>	<u>BAKGRUNN OG METODE</u>	<u>1</u>
1.1	Tema og problemstilling	1
1.2	Metode	3
1.3	Videre fremstilling	4
<u>2</u>	<u>REGLENE OM VARETEKT I NORGE OG SVERIGE</u>	<u>5</u>
2.1	Norge	5
2.1.1	Vern mot uforholdsmessige inngrep strpl. § 170a	6
2.1.2	Materielle vilkår for å varetektsfengsle	8
2.1.3	Varetektssurrogater	15
2.1.4	Varetektsrestriksjoner	16
2.2	Sverige	23
2.2.1	Grunnleggende prinsipper for bruk av tvangsmidler	23
2.2.2	Materielle regler for varetektsfengsling	26
2.2.3	Varetektssurrogater	33
2.2.4	Restriksjoner i "håkte"	34
<u>3</u>	<u>OMFANGET OG BRUKEN AV VARETEKT</u>	<u>40</u>
3.1	Bakgrunn – kritikk	40
3.1.1	CPT-rapport til Sverige 1998	41
3.1.2	CPT-rapport til Norge 1999	41
3.1.3	CPT-rapport til Sverige 2003	43
3.1.4	CPT-rapport til Norge 2005	45
3.2	Sammenlikning av CPT-rapportene til Norge og Sverige	47
3.3	Omfanget av varetekt	49

3.4	Omfanget av varetektsrestriksjoner	52
3.5	Isolasjon - et skandinavisk fenomen?	56
4	<u>AVSLUTNING</u>	<u>58</u>
	<u>LITTERATURLISTE</u>	<u>62</u>

1 Bakgrunn og metode

1.1 Tema og problemstilling

”Bruk av fengsel før straffeskuld er fastslått av ein domstol er eit svært alvorleg inngrep og skal bare nyttast når det er naudsynt for effektivt å hindre kriminalitet,” jfr.

Riksadvokatens rundskriv nr.4/2006.

Tvangsmidlene blir brukt som en del av en straffesak, og bruken ender når dom faller. Det er inngripende å bli utsatt for tvangsmidler, særlig varetektsfengsling.¹ Varetektsfengsling vil si å bli satt i fengsel uten å være dømt. Det kan føles som en straff, og da er det særlig inngripende fordi man ikke skal straffes uten dom, jfr. Grunnloven² § 96. Å fengsle noen uten dom kan også sies å være et brudd på uskyldspresumpsjonen fordi den som fengsles er uskyldig, i alle fall inntil videre. At et moderne rettssamfunn anvender frihetsberøvelse i så stor grad som Norge, uten at skyld er fastsatt ved dom, reiser alvorlige betenkeligheter. Det strider mot prinsippet om at enhver er uskyldig til det motsatte er bevist.³ Tvangsmidlene blir ikke tatt i bruk med den hensikt å straffe, og nettopp derfor kan tvangsmidler ilegges uten dom.⁴

Fordi varetekt er en stor påkjenning for den som blir utsatt for det, er det viktig at varetekt ikke brukes uten at det er et behov for det, det må være strengt nødvendig for den aktuelle saken.

¹ Andenæs (2000) s. 150.

² Lov av 17. mai 1814 Kongeriget Norges Grundlov (Grunnloven).

³ Bjerke (1986) s. 12.

⁴ Hov (1999) s. 48.

Varetektsfengsling blir ofte brukt som et ledd i etterforskningen. Det vil kunne anses som nødvendig for å forhindre at den siktede skader etterforskningen ved å ødelegge bevis eller flykte, eller på grunn av frykt for at siktede skal begå nye straffbare handlinger.⁵ Formålet med å bruke varetekt er å bekjempe kriminalitet, som igjen verner borgerne. Dette formålet viser seg i de materielle reglene for varetektsfengsling i straffeprosessloven.⁶

Ved varetektsfengsling er det adgang til å bruke ytterligere restriksjoner som isolasjon og brev- og besøksforbud. Det er ekstra inngripende, og kan også få konsekvenser for den innsatte. Det er en risiko for de innsattes psykiske helse, særlig ved isolasjon.⁷ Norge har blitt kritisert for sin bruk av varetektsfengsling. Bakgrunnen for dette er at varetekt anvendes for ofte og for lenge. Varetektspraksisen blir kritisert både nasjonalt og internasjonalt.⁸

I tillegg blir Norge kritisert for bruken av varetektsrestriksjoner. Kritikken er blant annet kommet fra internasjonale komiteer som Den europeiske torturkommisjon (CPT).⁹

Bakgrunnen for valg av oppgave er at jeg har lest avisartikler om kritikk av Norges bruk av varetekt. Jeg har lurt på om andre land får samme kritikk som Norge. Rod Morgens

⁵ Andenæs (2000) s. 145.

⁶ Lov om rettergang i straffesaker (straffeprosessloven) av 22.mai 1981 nr. 25.

⁷ Regjeringen.no 21.01.08. s.1.

⁸ Danielsen og Hansen (2000) s. 9.

⁹ Den europeiske torturkommisjon (CPT - European Committee for the Prevention of torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment) har som oppgave å kontrollere at medlemslandene ikke begår brudd på den europeiske torturkonvensjonen (Den europeiske konvensjon om forebygging av tortur og umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff av 26. november 1987). For å forhindre at personer som er fengslet ikke blir behandlet i strid med EMK (Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen), blant annet for å forhindre tortur og umenneskelig behandling, jf. St.meld. nr. 29 (2006-2007) s.2.

artikkel¹⁰ gjorde meg mer interessert i temaet. I en slik oppgave som denne er det ikke mulig å undersøke alle land, derfor valgte jeg å sammenlikne Norge og Sverige.

Sverige har også fått kritikk fra CPT, blant annet for gjennomføringen av vedtak om varetektsfengsling med restriksjoner i retten, og reglene om begrunnelse av bruken av restriksjoner. Det er derfor interessant å sammenlikne Norge og Sverige.

Med utgangspunkt i ulik kritikk fra CPT, vil jeg i denne oppgaven sammenlikne reglene om varetekt i Norge og Sverige, samt sammenlikne varetektspraksisen. Finnes det noen forskjeller? Er det forskjell i reglene eller er det forskjell i praksis? I så fall, hvilke?

1.2 Metode

Jeg vil i utgangspunktet ta i bruk vanlig rettskildelære. I og med at kritikken er rettet mot interne regler og praksis, vil det være utgangspunktet for oppgaven. Samtidig blir det nyttig å se på forarbeidene og også uttalelser fra blant annet Riksadvokaten. Det blir særlig interessant å se på endringer i regler og praksis etter at landene har fått kritikk.

I denne oppgaven vil det bli anvendt en del sekundærlitteratur som rapporter og statistikk. Ved å anvende rapportene vil innholdet i kritikken landene får komme klarere frem. Statistikkene vil belyse praksis. Ved hjelp av tall fra statistikkene vil det være enklere å finne ut av omfanget og eventuelle endringer over tid. Sekundærlitteraturen vil, i en oppgave som denne, være det som må til for å finne bakgrunnen for oppgavens tema og problemstilling, når det gjelder kritikk og omfang.

Da oppgaven omfatter Sverige, i tillegg til Norge, setter det en del begrensninger på kildebruken. Det er vanskelig med primærkilder fordi det er omfattende og tidkrevende å sette seg inn i et annet lands rettskilder. I henhold til oppgavens omfang, setter også tiden begrensninger for hvor langt man kan gå i å finne kilder. Derfor blir det nødvendig med sekundærlitteratur.

¹⁰ Morgan, Rod. (1999) s. 201-204.

1.3 Videre fremstilling

Jeg vil i det følgende ta for meg Norges og Sveriges materielle regler i kapittel 2. Først de generelle reglene for varetektsfengsling, så restriksjonene. Det er disse reglene som danner grunnlaget for selve fengslingen og er på den måten et viktig utgangspunkt. Her vil også eventuelle forskjeller fremkomme.

I kapittel 3 vil jeg gi en kort gjennomgang av innholdet i CPTs rapporter i årene 1998 og 2003 for Sverige, og 1999 og 2005 for Norge. Jeg vil se på hva CPT vektlegger i sine rapport til landene. Er det forskjell på rapportene til Sverige og Norge? Ved å se på rapporter fra to ulike besøk vil det være interessant å se om landene har rettet seg etter foregående rapporter, om landene tar kritikken til seg og endrer på forhold som har blitt kritisert tidligere. Kapittel 3 vil også inneholde en fremstilling av omfanget av bruken av varetekt. Her vil jeg se på noen statistikker laget av Kriminalomsorgen i Norge og Kriminalvården og i Sverige.

Videre vil jeg i kapittel 3 komme med en komparativ analyse. Den vil kunne gi noen svar når det gjelder omfanget og bruken av varetekt.

Her vil jeg kort også se ut i verden. Er bruken av varetektsrestriksjoner et skandinavisk fenomen?

Det siste kapittelet vil være en avslutning med konklusjon. Her vil jeg kunne svare på problemstillingene om bruk og omfang av varetektsrestriksjoner i Norge og Sverige.

Jeg vil i stor grad konsentrere meg om kritikken ved bruk av varetekt. Jeg vil se på de ulike rettskildene for å se om det er noen forskjeller ved disse som fører til den ulike praktiseringen av særlig restriksjonene. Hele tiden med internasjonal kritikk som utgangspunkt.

2 Reglene om varetekt i Norge og Sverige

2.1 Norge

Det å bruke tvangsmidler mot en person er et inngrep i vedkommendes rettsikkerhet, og samtidig er det i mange tilfeller en del av politiets etterforskning av en straffesak.

Tvangsmidler er midler som kan brukes som ledd i en straffesak, hvor hovedmålet er å sikre nok bevis til at saken kan føres for en domstol, og fullbyrdes. Et tvangsmiddel kan for eksempel være pågrep eller varetektsfengsling, men det kan også være for eksempel kommunikasjonskontroll ved telefonavlytning. Dette er midler som brukes mot personer ufrivillig. Det sier seg selv at man må ha strenge regler for å kunne påføre en person et slikt onde. Borgerne i landet har også et vern i legalitetsprinsippet som skal beskytte mot offentlig myndigheters maktmisbruk, ved at de må ha hjemmel i lov for å bruke slike midler som tvangsmidler.¹¹ Dette prinsippet er et alminnelig prinsipp som vår forfatning bygger på, og legalitetsprinsippet blir ivaretatt ved reglene om tvangsmidler.¹² Reglene om tvangsmidler finnes i straffeprosessloven kapittel 13 og 14.

Å anvende tvangsmidler betyr at man påfører noen et onde, og også menneskelig hensyn blir krenket ved bruk av tvangsmidlene. Samtidig er det ønskelig å oppklare straffesaker, ikke minst er det samfunnsmessige hensyn som taler for det. Hensynene trekker i hver sin retning og gjør at de materielle reglene er svært grundige. Et tvangsmiddel må være godt begrunnet før det iverksettes.¹³

Varetektsfengsling blir regnet som det mest inngripende av tvangsmidlene. Å bli varetektsfengslet betyr at en person blir forvart i fengsel under etterforskningen. Det er personer som ikke er dømt som blir fengslet. Varetektsfengslingen kan også fortsette frem

¹¹ Fredriksen (2006) s. 109-110.

¹² Bratholm (1957) s. 160.

¹³ Andenæs (2000) s.147.

til pådømmelse.¹⁴ Vilkårene for å varetektsfengsle er strenge nettopp fordi det er et inngrep i privatlivets sfære, slik at det er viktig at hvert tilfelle vurderes nøye.

Samtidig som vilkårene for å varetektsfengsle er strenge, er det innført fellesregler for tvangsmidler i strpl. kapittel 13a. I § 170a er det en generell regel som skal forhindre at noen blir utsatt for et uforholdsmessig inngrep. Etter denne regelen må det i hvert eneste tilfelle hvor et tvangsmiddel skal anvendes, foretas en forholdsmessighetsvurdering i forhold til det aktuelle tvangsmiddelet, jf. strpl. § 170a. Jeg vil videre presentere innholdet i § 170a.

2.1.1 Vern mot uforholdsmessige inngrep strpl. § 170a

”Et tvangsmiddel kan brukes bare når det er tilstrekkelig grunn til det. Tvangsmidlet kan ikke brukes når det etter sakens art og forholdene ellers ville være et uforholdsmessig inngrep.”

Når det tas en beslutning om bruk av varetektsfengsling, må alltid det generelle vilkåret om at tvangsmiddel ikke skal brukes hvis det kan anses som et uforholdsmessig inngrep jfr. strpl. § 170a, være oppfylt. Vilkåret er generelt for bruken av alle staffeprosessuelle tvangsmidler og er et vern mot offentlig maktutøvelse.¹⁵ Selv om de materielle reglene for å kunne anvende et tvangsmiddel er oppfylt, skal det alltid foretas en nødvendighetsvurdering og en rimelighetsvurdering. Et tvangsmiddel skal ikke brukes hvis det ikke er *”tilstrekkelig grunn”* til det, og i tillegg kommer proporsjonalitetsprinsippet inn. Tvangsmiddel skal ikke brukes *”når det etter sakens art og forholdene ellers ville være et uforholdsmessig inngrep”*, jfr. strpl. § 170a. Ordlyden viser at så lenge et tvangsmiddel er uforholdsmessig skal det ikke tas i bruk.¹⁶ I henhold til vernet mot uforholdsmessig inngrep skal det foretas en helhetlig vurdering av hvert enkelt tilfelle hvor et tvangsmiddel skal

¹⁴ Hov (1999) s. 48

¹⁵ Bjerke og Keiserud (2001) s. 633-634

¹⁶ Fredriksen (2006) s. 113-114

anvendes. Det er i en slik vurdering at ulike momenter i saken skal vurderes. Det kan være momenter som for eksempel straffverdighet og personlige hensyn hos den siktede. Ulike momenter kan ha betydning i ulike saker. Momenter som er knyttet til ”*sakens art*” kan være knyttet til grovhet, for eksempel vil kvantum og type stoff være av betydning for ”*sakens art*” i en narkotikasak. Strafferammen i det aktuelle straffebudet vil være et annet moment. Jo mer alvorlig det straffbare forhold er, jo større er muligheten for å kunne anvende et tvangsmiddel. Det er fordi hensynet til etterforskningen vil veie tyngre jo mer alvorlig saken er. Det blir en proporsjonal vurdering.

Det generelle vernet, i § 170a, skal beskytte en mistenkt mot overgrep som ikke kan anses nødvendig for saken, eller som ikke står i forhold til det tvangsmiddelet som ønskes anvendt. Momenter av personlig karakter skal også tas med i vurderingen jfr. ordlyden ”forholdene ellers.” Helse, familie og arbeid kan være slike momenter.

På den annen side kan strpl. § 170a være et vern av allmennheten, fordi det er samfunnsmessig viktig å oppklare flest mulig saker, og i grove tilfeller vil det være mer akseptert å anvende tvangsmidler for å oppnå det.

En vurdering i forhold til § 170a må gis nærmere begrunnelse, og skal komme til uttrykk i kjennelsen, jf. § 184 annet ledd siste setning.

Slike momenter er Norge også forpliktet til gjennom EMK¹⁷ og SP.¹⁸ Disse konvensjonene tilføyer i liten grad noe mer enn lovteksten, og vil ikke bli behandlet videre av plasshensyn.

Før man foretar forholdsmessighetsvurderingen etter strpl. § 170a, må de materielle reglene for varetektsfengsling være til stede. Hvis de materielle reglene ikke er oppfylt vil det ikke være adgang til å varetektsfengsle og det er heller ikke behov for å vurdere om det er et uforholdsmessig inngrep. Jeg vil videre ta for meg de materielle vilkårene for varetektsfengsling som finnes i straffeprosessloven kapittel 14.

¹⁷ Den europeiske menneskerettighetskonvensjon av 4. november 1950 (EMK).

¹⁸ FN-konvensjonen av 16. desember 1966 om sivile og politiske rettigheter (SP).

2.1.2 Materielle vilkår for å varetektsfengsle

Vilkårene for å varetektsfengsle er de samme som for pågripelse jfr. strpl. § 184 annet ledd. Hovedregelen følger av strpl. § 171. Denne bestemmelsen inneholder tre grunnvilkår og fire tilleggsvilkår. For å varetektsfengsle så må alle grunnvilkårene og minimum ett tilleggsvilkår være oppfylt. Tilleggsvilkårene er spesielle vilkår som er mer situasjonsbestemt enn de tre grunnvilkårene.

De tre grunnvilkårene følger av strpl. § 171 første setning, og lyder slik: *”Den som med skjellig grunn mistenkes for en eller flere handlinger som etter loven kan medføre høyere straff enn fengsel i 6 måneder.”*

Det første grunnvilkåret er at det må foreligge *”skjellig grunn til mistanke,”* jfr. strpl. § 171. Hva som ligger i kravet om *”skjellig grunn til mistanke”* er ikke gitt ut fra ordlyden.¹⁹ Det innebærer at det må være god eller rimelig grunn til mistanken. Dette må vurderes i hvert enkelt tilfelle. Mistanken mot den som skal fengsles må være sannsynlig. I det ligger det en konkret vurdering av mistanken. Vurderingen av sannsynlighet må baseres på noen konkrete holdepunkter som videre kan gi en faktisk begrunnelse av mistanken.²⁰ Disse holdepunktene må være objektive og knytte den mistenkte til det straffbare forhold. Det kan for eksempel være bevis som vitneutsagn eller tekniske bevis som danner grunnlag for mistanken. Subjektive momenter som at man tror at en person har gjort det på grunn av for eksempel *”mistenkelig utseende”*, er utenforliggende hensyn som ikke kan anvendes i en vurdering om mistanke.²¹

I vilkåret om *”skjellig grunn”* er det også krav til sannsynlighet. Fra rettspraksis har det dannet seg en forståelse av hva som ligger i kravet til sannsynlighet. Det skal være større sannsynlighet for at den mistenkte har gjort det enn at han ikke har gjort det.²² Det betyr at

¹⁹ Andenæs (2000) s. 153.

²⁰ NOU 2004:6 punkt 6.2.1.

²¹ Hov (1999) s. 49.

²² Rt. 1993 s. 1302

det må være sannsynlighetsovervekt, altså må det være mer enn 50 % sannsynlighet at den mistenkte har foretatt den aktuelle straffbare handlingen.

Det neste grunnvilkåret for å fengse er at den aktuelle handlingen er en straffbar handling. En avgjørelse om varetektsfengsling kan dermed ikke foretas uten at alle de fire straffbarhetsvilkårene, de subjektive og de objektive, er oppfylt. Handlingen som er begått må være i strid med strafflovens regler, det kan ikke være tilfelle av straffrihetsgrunner, det må foreligge skyld og mistenkte må være tilregnelig.²³

Det er ikke anledning til å fengse noen som er under 15 år jfr. straffeloven²⁴ § 46 "*ingen [...] straffes for handlinger begått før det fylte 15 år.*" Det gis adgang i strpl. § 224 til å etterforske saker begått av personer mellom 12 og 15 år, men de kan ikke varetektsfengsles eller tiltales for et straffbart forhold.²⁵ Det er heller ikke adgang til å varetektsfengse en som er straffri på grunn av sinnssykdom eller bevisstløshet.²⁶ Varetektsfengsling kan bare skje når det er sannsynlighetsovervekt for at samtlige straffbarhetsvilkår er oppfylt.²⁷

Det siste grunnvilkåret er knyttet til strafferammen. Den handlingen som er begått må være en handling som straffes med fengsel i over seks måneder. Det er strafferammen for handlingen som setter grenser for om en handling kan føre til varetektsfengsling eller ikke. Det er ikke den forventede straff som skal legges til grunn, men den abstrakte strafferammen i det enkelte straffebudet i straffeloven som er avgjørende for om det er adgang til å ta i bruk varetektsfengsling.²⁸ Det kan gjelde to eller flere straffbare

²³ Hov (1999) s. 51.

²⁴ Lov om straff (Straffeloven) av 22. mai 1905 nr. 22.

²⁵ Når det gjelder barn mellom 15 og 18 år så kan de kun varetektsfengsles når det er "*særlig påkrevd*" jfr. strpl. § 184 annet ledd jfr. § 174. Fordi det er mer inngripende å varetektsfengse barn enn voksne, så er det strengere vilkår for de under 18 år.

²⁶ Andenæs (2000) s. 155.

²⁷ Bjerke og Keiserud s. 640.

²⁸ Bjerke (1986) s. 15.

handlinger, og det betyr at fellesstraffen i konkurranseloven er avgjørende for strafferammen. Det kan igjen føre til at mindre forseelser i konkurranseloven med en annen vil få en strafferamme på mer enn seks måneder, og dermed er vilkåret oppfylt. Ved særdeles skjerpene omstendigheter vil den forhøyede strafferamme være gjeldende. Det samme gjelder ved forhøyelse ved gjentakelse, jfr. strl. § 61.²⁹

Disse tre grunnvilkårene i strpl. § 171 må alle være oppfylt for å varetaktsfengsle en mistenkt. I tillegg til de tre grunnvilkårene må ett av fire tilleggsvilkår være oppfylt, jfr. strpl. § 171 første ledd nr. 1-4. I praksis blir ofte flere av alternativene påberopt. Alternativene blir også kalt fengslingsgrunner.

Det første alternativet av tilleggsvilkårene gjelder situasjoner der *”det er grunn til å frykte for at han vil unndra seg forfølgningen eller fullbyrdingen av straff eller andre forholdsregler.”*

Det må være fare for at den mistenkte vil flykte, jfr. § 171 første ledd alternativ 1. Denne fluktfaren gjelder så vel utenlands, som innenlands. Fluktfaren må innholde en viss grad av sannsynlighet, uten at det kreves sannsynlighetsovervekt.³⁰ Det må være en reell fluktfare. Påtalemyndighetene må ha virkelige, objektive og konkrete holdepunkter for at vilkåret er oppfylt. Objektive momenter som kan innholde fluktfare er at en person for eksempel har kjøpt flybillett til utlandet. Da vil det være en reell fare for at vedkommende vil flykte og på den måten i verste fall unndra seg straffeforfølgning. Det er slike konsekvenser man vil unngå ved dette tilleggsvilkåret. Fluktfaren vurderes opp mot sakens alvorlighet og vedkommendes personlig tilknytning til bostedet. Et annet moment som kan ha betydning er handlingens grovhet. Fordi det er større sannsynlighet for at en som venter lang fengselstraff vil stikke av enn en som ikke venter lang straff.³¹ Faren for selvmord blir også medregnet inn under dette alternativet.³²

²⁹ Andenæs (2000) s. 152-153.

³⁰ Rt. 1997 s. 2032.

³¹ Hov (1999) s. 55.

³² Bjerke (1986) s. 16.

Det neste alternativet er tilleggsvilkår nr. 2, hvor det gis anledning til å fengse hvis ”*det er nærliggende fare for at han vil forspille bevis i saken, f eks ved å fjerne spor eller påvirke vitner eller medskyldige.*” Dette alternativ gjelder faren for forspillelse av bevis.

Bevisforspillelse kan for eksempel være at den mistenkte fjerner spor ved å ødelegge dokumenter eller påvirker vitner. I utgangspunktet er det et vilkår som må omhandle en ”*nærliggende fare.*” Dersom det er en reell mulighet for at siktede kan ødelegge beviset eller forspille det på annet vis kan han bli fengslet.³³ I tillegg må det være sannsynlig at vedkommende faktisk vil gjøre det, og at han lykkes i å gjøre det. At vedkommende vil forsøke er ikke nok hvis det er sikkert at han ikke vil lykkes. Sannsynlighetskravet er at det foreligger konkrete holdepunkter som tilsier at den mistenkte vil forspille bevis.³⁴ Det er krav om at det må minst være sannsynlighetsovervekt for at siktede vil benytte seg av muligheten til å forspille bevis.³⁵ Dette alternativet krever et høyere sannsynlighetskrav enn det første alternativet om fluktfare. Samtidig vil det være grunn til å kreve mindre ved sentrale bevis enn ved bevis som er mindre sentrale.³⁶

Tilleggsvilkår nr. 3 er om gjentakelsesfare. ”*Det antas påkrevd for å hindre at han på ny begår en straffbar handling som kan medføre høyere straff enn fengsel i 6 måneder.*”

Dette alternativet er et vern mot gjentakelsesfare. Hvis det er sannsynlig at den siktede vil begå nye lovbrudd, kan det gi grunnlag for å varetektsfengse. Det stilles strengere krav til sannsynligheten under dette alternativet, sammenliknet med alternativ 1 og 2, jfr. ordlyden ”*antas påkrevd for å hindre.*” Dette viser til sterk grad av sannsynlighetsovervekt for at nye lovbrudd vil bli begått, det skal derfor være nødvendig å fengse for å forhindre disse. Det må foreligge konkrete opplysninger som øker faren for at den siktede vil begå et nytt liknende lovbrudd. Faren for tilbakefall må være større enn for en ”normalsiktet,” altså mer enn at det er en viss mulighet for at den siktede vil gjøre nye straffbare handlinger i

³³ Bjerke (1986) s. 17.

³⁴ Rt. 1999 s.1027.

³⁵ Bjerke og Keiserud (2001) s. 641-642.

³⁶ Hov (1999) s. 55.

framtiden. I en helhetsvurdering må retten ta med momenter som tidligere kriminelle handlinger og siktedes livssituasjon. Det er større fare for at en som tidligere har begått en straffbar handling vil gjøre det igjen. Faren øker jo flere slike handlinger en person har begått.³⁷ Det trenger ikke være lovbrudd av samme art eller en bestemt type lovbrudd. Lovbruddet må imidlertid kunne føre til fengselstraff i mer enn seks måneder, jfr. ordlyden.

Det fjerde og siste av tilleggsvilkårene, gjelder siktedes egne begjæring, og lyder: *”han selv begjærer det av grunner som finnes fyldestgjørende.”* Den mistenkte anmoder at han vil bli fengslet. Det kan være ulike grunner til at siktede selv ønsker å bli fengslet, og i de mange tilfeller vil de andre tilleggsvilkårene dekke behovet. Det kan være et ønske fra siktede om å starte soningen, for eksempel fordi han venter lang fengselstraff. En annen grunn kan være at den siktede har sterk skyldfølelse, og av den grunn synes det er bedre å sitte i fengsel. Det kan også være for å beskytte seg mot andre, for eksempel i frykt for represalier fra kriminelle miljøer eller av andre grunner.³⁸

Når alle grunnvilkårene, og minst ett tilleggsvilkår er oppfylt kan det gis adgang til å varetektsfengsle.

I noen tilfeller hvor vilkårene etter § 171 ikke er oppfylt vil det likevel være anledning til å fengsle. Strpl. §§ 172 og 173 er unntak fra hovedregelen og kan anvendes i særskilte tilfeller. Etter disse bestemmelsene gis det en utvidet adgang til å varetektsfengsle.

Det første unntaket kalles rettshåndhevelsesarrest, og finnes i strpl. § 172. Det gir adgang til å varetektsfengsle personer som har begått grove forbrytelser selv om vilkårene i strpl. § 171 ikke er oppfylt. Bestemmelsen lyder slik:

”Når noen mistenkes for

- a) en forbrytelse som kan medføre straff av fengsel i 10 år eller mer, eller forsøk på en slik forbrytelse, eller*

³⁷ Bjerke og Keiserud (2001) s. 643.

³⁸ Bjerke (1986) s. 19.

b) en forbrytelse mot straffeloven § 228 annet ledd annet straffealternativ jf. §§ 232, 229 annet straffealternativ jf. § 232, eller 229 tredje straffealternativ kan han pågripes såfremt det foreligger tilståelse eller andre forhold som i særlig grad styrker mistanken, selv om vilkårene i § 171 ikke er oppfylt.”

Det er situasjoner hvor den mistenkte ikke oppfyller de spesielle vilkårene i § 171 alternativ 1-4 at rettshåndhevelsesarrest kan anvendes. Strpl. § 172 jfr. § 184 annet ledd gir mulighet å fengse i slike tilfeller. Drap, voldtekt, alvorlige narkotikasaker og grovt ran er typiske grove forbrytelser som § 172 kan anvendes ved.³⁹

Bakgrunnen er at det ved noen alvorlige straffbare handlinger kan skape reaksjoner blant befolkningen hvis man ikke fengsler den mistenkte. Ved bruk av rettshåndhevelsesarrest vil det være mulig å forhindre frykt og uttrygghet blant allmennheten, og det vil kunne motvirke mistillit til rettsvesenet.

Som nevnt trenger ikke tilleggsvilkårene i strpl. § 171 1.-4. alternativ være oppfylt, men det beror på om mistanken er sterk nok og at det straffbare forhold er særlig alvorlig, jfr. § 172 bokstav a og b.⁴⁰

Det stilles strengere krav til sannsynlighet til mistanken ved bruk av § 172, enn ”*skjellig grunn til mistanke*” etter § 171. Sannsynlighetskravet er sterk mistanke jfr. ”*forhold som i særlig grad styrker mistanken,*” hvis det ikke foreligger tilståelse. Retten må dermed være temmelig sikker på skyldspørsmålet. Dette kravet er utledet av rettspraksis.⁴¹ I tilfeller hvor det foreligger fellende dom er vanligvis kravet til kvalifisert mistanke oppfylt. Det kom blant annet fram i Rt. 1995 s. 1073 hvor Høyesterett uttalte: ”*Etter straffeprosessloven § 172 kreves videre at det foreligger en kvalifisert mistanke. Når det er avsagt fellende dom i en straffesak, vil dette krav regelmessig være oppfylt.*”

I hvert tilfelle skal det vurderes om det foreligger kvalifisert mistanke, og § 170a må alltid tas med i vurderingen. Det må foretas en nødvendighets- og rimelighetsvurdering for å

³⁹ Andenæs (2000) s. 160-161.

⁴⁰ Fredriksen (2006) s. 122-123.

⁴¹ Rt. 1989 s. 70 og Rt. 1992 s. 423.

fengsle selv om det er kvalifisert mistanke. Selv om vilkårene i § 172 er oppfylt, er ikke retten forpliktet til å varetektsfengsle. Det skal vurderes i forhold til om rettshåndhevelsesarrest kan tilfredsstillende den allmenne rettsfølelse, jfr. annen setning ”*Ved vurderingen skal det særlig legges vekt på om det er egnet til å støtte allmennhetens rettsfølelse.*” Det betyr at også samfunnsmessige behov skal tillegges vekt i en vurdering om man kan fengsle med hjemmel i unntaket i § 172.⁴²

Strpl. § 173 annet ledd er et unntak fra hovedvilkåret i § 171 om strafferammen, jfr. § 173 første ledd. Man kan varetektsfengsle på tross av lav strafferamme hvis ”*den mistenkte som ikke vites å ha fast bopel i riket, når det er grunn til å frykte for at han ved flukt til utlandet vil unndra seg forfølgningen eller fullbyrding av straff eller andre forhåndsregler.*” Det gis adgang til å varetektsfengsle på tross av at en straffbar handling ikke vil gi fengselstraff i mer enn seks måneder, hvis det er fare for at personen vil flykte til utlandet. Det er i dette tilfellet snakk om personer som ikke har fast bopel i Norge, og sjansen for at de vil flykte er større. Det gis dermed en videre adgang til å fengsle enn det den liknede bestemmelsen i § 171 alternativ nr. 1 gir, ved at strafferammen ikke påvirker adgangen til å varetektsfengsle.⁴³ Samtidig er det viktig at det er frykt for at vedkommende vil flykte, og kun i slike tilfeller hvor bestemmelsen kan komme til anvendelse.

Når vilkårene for å varetektsfengsle er oppfylt og retten beslutter å fengsle, så skal det settes en tidsfrist, jfr. strpl § 185. ”*Beslutter retten å fengsle den siktede, fastsetter den samtidig en bestemt tidsfrist for fengslingen, når ikke hovedforhandlingen allerede er påbegynt. Fristen skal være så kort som mulig og må ikke overstige fire uker...*” Fengslingsspørsmålet skal prøves senest innen fire uker, for at retten skal prøve om det fortsatt er nødvendig. Fire uker er en lengstefrist, men fristen skal settes så kort som mulig. En forlengelse av varetektstiden kan ikke utvides med mer enn fire uker av gangen.

⁴² Bjerke og Keiserud (2001) s. 647.

⁴³ Fredriksen (2006) s. 124.

Det er unntak fra fireukersfristen i bestemmelsens fjerde ledd "*dersom etterforskingens art eller andre særlige omstendigheter...*" tilsier det. Det kan for eksempel være saker hvor etterforskingen er tidkrevende og omfattende som ved økonomisk kriminalitet.

Det finnes ingen absoluttfrist for hvor lenge noen kan sitte i varetekt totalt, noe som Norge har blitt kritisert for. Spørsmålet om absoluttfrister har vært diskutert, men ikke ønsket vedtatt av hensyn til etterforskningen.⁴⁴

Jeg har nå sett på adgangen man har til å varetektsfengsle personer i Norge og hvor lenge. Som nevnt er varetektsfengsling ansett å være et særlig inngripende tvangsmiddel, og det er derfor ønskelig at det anvendes i så liten grad som mulig. Jeg vil nå se på alternativer til å varetektsfengsle. Det kalles varetektssurrogater og er mindre inngripende enn varetektsfengsling.

2.1.3 Varetektssurrogater

Retten skal bare gi adgang til varetektsfengsling hvis "*formålet ikke kan oppnås ved tiltak etter § 188,*" jfr. strpl. § 184 annet ledd første punktum. Det betyr at varetektssurrogatene i § 188 skal anvendes i stedet for fengsling hvis det lar seg gjøre. Slike surrogater kan bestå i at den mistenkte må melde seg for politiet ved bestemte tider eller at han må oppholde seg et visst sted. Det kan være snakk om sikkerhetsstillelse som kausjon, pantsettelse eller deponering. I tillegg kan det også være inndragning av pass, førerkort eller liknende. Ved vedtakelsen av slike surrogater må den mistenkte gi et løfte om å følge det pålagte surrogatet eller gi et samtykke om inndragning. Samtykket eller løftet skal være skriftlig og frivillig. Loven hjemler ikke en uttømmende liste over hva slags surrogater som kan anvendes og det er også mulig å anvende flere surrogater på en gang.⁴⁵ Å anvende surrogater til varetektsfengsling er i samsvar med proporsjonalitetsprinsippet i § 170a, som

⁴⁴ Andenæs (2000) s. 172-173.

⁴⁵ Ibid s. 176-177.

kan forhindre et uforholdsmessig inngrep, fordi surrogatene vil være mindre inngripende enn varetektsfengsling.⁴⁶

Varetektssurrogater er et mildere alternativ til varetektsfengsling. I andre tilfeller kan en varetektsfengsling bli mer belastende enn det som er utgangspunktet, da ved pålegg om varetektsrestriksjoner. Jeg vil nå se på varetektsrestriksjonene en innsatt kan påføres.

2.1.4 Varetektsrestriksjoner

I noen tilfeller vil påtalemyndighetene mene at varetekt ikke er tilstrekkelig for å forhindre bevisforspillelse. Da vil det bli begjært at den innsatte også skal påføres restriksjoner. Det kan være i form av brev- og besøksforbud/kontroll eller isolasjon. Varetektsrestriksjoner er enda mer inngripende enn varetekt, likevel er det adgang til å anvende slike restriksjoner i noen situasjoner.

Ved endringslov av 28.juni 2002 nr. 55 fikk vi nye og mer detaljerte regler om isolasjon ved varetektsfengsling. Endringen har som formål å begrense bruken av isolasjon, og samtidig sikre en mer betryggende behandling. Samtidig er formålet med en slik endring at Norge skal overholde sine folkerettslige forpliktelser. Av forarbeidene kommer det fram at kritikken Norge har fått av CPT og de anbefalingene de kommer med, har vært tillagt stor vekt ved utformingen av lovendringen.⁴⁷ Lovendringene førte blant annet til et skille mellom fullstendig og delvis isolasjon ved å innføre en ny bestemmelse i strpl. § 186a. Ved fullstendig isolasjon vil den fengslede utelukkes fra fellesskapet med andre innsatte, mens ved delvis isolasjon vil den fengslede utelukkes fra samvær med bestemte innsatte.

⁴⁶ Fredriksen (2006) s. 134-135.

⁴⁷ Innst.O.nr.68 (2001-2002) s. 5 og 10.

Det kommer fram av både forarbeidene⁴⁸ og rettspraksis⁴⁹ at det må foretas en rimelig avveining mellom de motstridende hensynene med bekjempelse av kriminalitet på den ene siden, og den fengsledes forhold på den andre.

Det er retten som kan pålegge restriksjoner etter begjæring fra påtalemyndighetene, jfr. strpl. §§ 186 og 186a. Det skjer samtidig med behandlingen av fengslingsspørsmålet. Politiet/påtalemyndighetene kan av eget tiltak lempe på restriksjonene innenfor de rammer som er satt av retten.⁵⁰

2.1.4.1 Brev- og besøksforbud/kontroll

I strpl. § 186 annet ledd gis det adgang til ytterligere å innskrenke friheten til en varetektsfengslet. *”For øvrig kan retten, i den utstrekning hensynet til etterforskningen i saken tilsier det, ved kjennelse bestemme at den fengslede ikke skal kunne motta besøk eller sende eller motta brev eller annen sending, eller at besøk eller brevveksling bare kan finne sted under kontroll av politiet. Dette gjelder ikke korrespondanse med og besøk fra offentlig myndighet med mindre det er uttrykkelig fastsatt i kjennelsen.”* Dette er en restriksjon retten kan pålegge en som er varetektsfengslet hvis den mener at det er fare for at bevis i saken kan bli ødelagt ved kontakt med livet utenfor fengselet. Normalt vil denne restriksjonen ikke bestå av forbud mot å se på tv eller lese aviser, men retten kan også nekte fengslede dette. Brev- og besøksforbud/kontroll kan bare brukes *”i den utstrekning hensynet til etterforskningen tilsier det,”* jfr. ordlyden. Dette innebærer at det er nødvendig av hensyn til etterforskningen.

I tillegg gjelder kravet i § 170a om forholdsmessighet. Noe som betyr at restriksjonen kun skal anvendes så langt det er nødvendig i forhold til den fortsatte etterforskningen.⁵¹ En

⁴⁸ Ot.prp.nr.66 (2001-2002) s. 42.

⁴⁹ Rt. 1999 s. 1974.

⁵⁰ Regjeringen.no. Nyhet, publisert 2.5.2005.

⁵¹ Bjerke (1986) s. 28.

siktet skal kun påføres restriksjoner i den utstrekning det er forholdsmessig. Det betyr at man kan ha restriksjoner mot besøk, men ikke nødvendigvis mot alle. Det kan gis adgang til at den siktede får besøk av for eksempel barna sine. Restriksjonen skal bare påføres så langt det er nødvendig, det gjelder både i omfang og i tid.⁵²

Kontakt med forsvarer kan aldri nektes. Møtet med forsvarer skal foregå ukontrollert jfr. strpl. § 186 første ledd. Det er både skriftlig og muntlig kontakt.⁵³

2.1.4.2 Delvis isolasjon

”Retten kan også bestemme at den fengslede ikke skal ha adgang til aviser eller kringkasting eller at han skal utelukkes fra samvær med bestemte andre innsatte (delvis isolasjon),” jfr. § 186 annet ledd tredje setning. Dette betyr at den fengslede fratras samvær med bestemte medinnsatte. Hvor mange man isoleres mot vil variere med saken. Ofte vil det være i tilfeller hvor innsatte er siktet i samme sak, og hvor samvær dem i mellom vil være til hinder for etterforskningen.⁵⁴

Vilkårene for delvis isolasjon er de samme som for brev- og besøksforbud. Bruken av delvis isolasjon skal kun tas i bruk når det er tilstrekkelig grunn for det, hvor det foreligger bevisforspillelsesfare, og der det ikke er nok med selve varetektsfengslingen for å forhindre dette. I dette ligger det at anvendelse av delvis isolasjon bare skal skje i de tilfeller hvor det er den eneste måten å forhindre at den innsatte vil ødelegge etterforskningen. Kontakt med enkelte andre i fengselet vil i slike situasjoner kunne være skadelig for etterforskningen og den eneste muligheten å forhindre det på er å bruke delvis isolasjon.

Det skal i tillegg foretas en forholdsmessighetsvurdering jfr. tredje ledd annen setning som videre henviser til § 170 a. Bruken av delvis isolasjon skal vurderes opp mot strpl. § 170a

⁵² Hov (1999) s. 57-58.

⁵³ Bjerke og Keiserud (2001) s. 672-673.

⁵⁴ Fredriksen (2006) s. 133.

slik at det ikke vil være et uforholdsmessig inngrep mot siktede. ”*Et tvangsmiddel kan ikke brukes hvis formålet kan nås med et mindre inngripende tvangsmiddel,*” jfr. forarbeidene,⁵⁵ det kan for eksempel være brev- og besøksforbud.

I tillegg gis det adgang til forhindre en innsatt å se og lese for eksempel nyheter. Med dette vil man forhindre at siktede justerer sin forklaring i tråd med opplysninger derfra.

2.1.4.3 Fullstendig isolasjon

”Retten kan ved kjennelse beslutte at den fengslede skal utelukkes fra fellesskap med de andre innsatte (fullstendig isolasjon) når varetektsfengsling er besluttet etter § 184 annet ledd, jf § 171 første ledd nr. 2, og det er nærliggende fare for at den fengslede vil forspille bevis i saken dersom han ikke holdes isolert. Er den siktede under 18 år, kan isolasjon besluttes bare hvis det er særlig påkrevet,” jfr. § 186a.

Å isolere en fengslet fullstendig betyr at personen blir utelukket fra samvær med alle de øvrige fengslede. Dette er en særlig inngripende restriksjon fordi det som nevnt tidligere er en betydelig psykisk påkjenning for den det gjelder. I en undersøkelse⁵⁶ om varetektsinnsatte med restriksjoner kommer det fram at det å være fullstendig isolert virker tungt og psykisk belastende på den innsatte. I tillegg har noen innsatte bekymringer for livet på utsiden, for eksempel familien, som påvirker den psykiske tilstanden. Fullstendig isolasjon er også mer inngripende enn delvis isolasjon, og derfor er kravene til å bruke det strengere. Etter Riksadvokatens rundskriv kommer det klart fram at delvis isolasjon alltid skal anses som et alternativ til fullstendig isolasjon.⁵⁷

Fullstendig isolasjon kan kun anvendes hvor det spesielle vilkåret om bevisforspillelse i strpl. § 171 første ledd andre alternativ er oppfylt. I tillegg må det være en ”*nærliggende fare*” for at den siktede skal forspille bevis dersom han ikke holdes fullstendig isolert.

⁵⁵ Ot.prp. 66 (2001-2002) s. 47.

⁵⁶ Danielsen og Hansen (2002) s. 18.

⁵⁷ Riksadvokatens rundskriv nr. 4/2006 - varetekt. Punkt 5.

Dette vilkåret krever at bevisforspillelsesfaren skal være sannsynlig og reell. Det kommer fram av forarbeidene at det ikke skal være noe eget krav til mistanke eller strafferamme ved vurderingen av om fullstendig isolasjon kan tas i bruk.⁵⁸ Det betyr at kravet til sannsynlighet er det samme som ved varetektsfengsling etter strpl. § 171 første ledd andre alternativ om bevisforspillelse. Etter dette alternativet er kravet også ”nærliggende fare”. Det betyr at det må være en reell fare for at personen skal ødelegge etterforskningen ved bevisforspillelse, men at ikke sannsynlighetsovervekt kan kreves. Bakgrunnen for at fullstendig isolasjon bare kan anvendes hvor bevisforspillelsesvilkåret er oppfylt, er at ved varetektsfengsling ved andre grunner vil ikke isolasjon være til hjelp. I tilfeller hvor det er fluktfare vil varetektsfengsling tilstrekkelig. Faren for gjentakelse eller å begå andre straffbare forhold, er også ivarettatt ved varetektsfengsling og da kan ikke isolasjon anvendes. Det er også en forutsetning at isolasjon kun skal brukes hvis varetektsfengsling i seg selv ikke er nok til å forhindre bevisforspillelse.⁵⁹

Som alltid ved bruk av tvangsmidler stilles det krav til at bruken av tvangsmiddelet er forholdsmessig jfr. § 170a. Fullstendig isolasjon ikke kan anvendes hvis etter ”*sakens art*” og ”*forholdene ellers*” vil være et uforholdsmessig inngrep. Det vil si at ved grove forbrytelser med høy strafferamme vil fullstendig isolasjon i større grad kunne være forholdsmessig, enn ved mindre grove forhold.

For personer under 18 år er det særlig strenge vilkår for å sette noen under fullstendig isolasjon. Dersom den siktede er under 18 år, er det et vilkår at isolasjon bare kan besluttes hvis det er ”*særlig påkrevet*” og det skal i den forbindelse anvendes svært sjelden. Det vil være tilfeller der det er nødvendig å isolere en person under 18 år. Det er likevel et ønske om å gjøre det i så liten grad som mulig, og derfor er det et særskilt vilkår for å bruke isolasjon i slike tilfeller.⁶⁰

⁵⁸ Ot.prp. 66 (2001-2002) s. 46.

⁵⁹ Ibid.

⁶⁰ Ibid.

Ved bruken av fullstendig isolasjon skal det settes frister for tiden den fengslede skal isoleres jfr. strpl. § 186a andre ledd. *”Retten skal fastsette en bestemt tidsfrist for isolasjonen. Fristen skal være så kort som mulig, og må ikke overstige 2 uker. Den kan forlenges ved kjennelse med inntil 2 uker om gangen,”*

Hovedregelen tilsier at tidsrommet skal settes til så kort som mulig og ikke overstige to uker første gang isolasjon besluttes. Dette er en absolutt frist og det alltid vurderes om den kan være kortere.⁶¹

I enkelte tilfeller hvor det etter *”etterforskningens art eller andre særlige omstendigheter tilsier at fornyet prøving etter 2 uker vil være uten betydning,”* jfr. tredje punktum, kan retten beslutte å sette en lengre frist enn 2 uker, men den kan ikke overskride 4 uker. I slike tilfeller må retten vurdere hvert tilfelle, og om det vil være et uforholdsmessig inngrep å sette en så lang frist. Jo lengre tid en person sitter i fullstendig isolasjon, jo større er faren for at det vil bli ansett som et uforholdsmessig inngrep etter strpl. § 170a.⁶²

Strpl. § 186a tredje ledd setter frist for total isolasjonslengde. Det skilles mellom situasjoner som gjelder straffbare handlinger som har en strafferamme på inntil 6 års fengsel, jfr. alternativ a: *”6 uker når siktelsen gjelder en straffbar handling som kan medføre straff av fengsel inntil 6 år. Forhøyelse av maksimumsstraffen på grunn av gjentakelse eller sammenstøt av forbrytelser kommer ikke i betraktning. Dersom siktelsen gjelder flere straffbare handlinger som samlet kan føre til en straff av mer enn 6 års fengsel, og tungtveiende hensyn gjør det nødvendig, kan den fengslede likevel holdes fortsatt isolert utover 6 uker,”* og straffbare handlinger som har strafferamme på mer enn 6 år, jfr. alternativ b: *”12 uker når siktelsen gjelder en straffbar handling som kan medføre høyere straff enn fengsel i 6 år. Bokstav a annet punktum gjelder tilsvarende. Dersom tungtveiende hensyn gjør det nødvendig, kan den fengslede holdes fortsatt isolert utover 12 uker.”*

⁶¹ Ot.prp. 66 (2001-2002) s. 135.

⁶² Fredriksen (2006) s. 133.

I tilfeller hvor den straffbare handling ikke kan medføre lengre straff enn fengsel inntil seks år, er den lengste isolasjonstiden sammenhengende inntil seks uker. For straffbare handlinger som kan medføre fengselstraff i mer enn seks år kan isolasjonen vare i mer enn seks uker, men det må vurderes og være tungtveiende hensyn som gjør dette nødvendig, jfr. alternativ a tredje punktum. Det er en unntaksregel som er svært streng.

Ved særlig straffbare handlinger som kan medføre straff av fengsel i mer enn seks år kan en siktet sitte isolert i mer enn 12 uker, jfr. strpl. § 186a tredje ledd bokstav b. I spesielle saker hvor tungtveiende hensyn gjør det nødvendig, kan den fengslede isoleres utover 12 uker. Det er ikke satt noen absolutt frist for den sammenhengende lengden en person kan sitte isolert i Norge. I realiteten kan en varetektsfange sitte isolert over flere år. Noe som også er tilfelle for eksempel for Arfan Bhatti som satt over ett år isolert,⁶³ saken pågår for tiden i Oslo tingrett.

Retten skal alltid vurdere hvert isolasjonstilfelle for seg. Det skal ikke være automatikk i det å sette frister, det skal vurderes nøye hver gang. Fristene skal være så korte som mulig og kan kun vare så lenge at det ikke er et uforholdsmessig inngrep, jfr. strpl. § 170a.

I Rt.1999 s. 1749 kom Høyesterett med en uttalelse om hvordan domstolene bør behandle tilfeller hvor en fengslet blir isolert over lengre tid. ”Utvalget finner imidlertid å burde tilføye at det er grunn for domstolene til å følge en restriktiv praksis når det gjelder langvarig varetektsfengsling med restriksjoner som innebærer isolasjon. Når påtalemyndigheten begjærer forlengelse av slik varetektsfengsling, vil det ofte være ønskelig at retten får seg forelagt en utredning av siktedes situasjon og konkrete muligheter for lettelse i restriksjonene.” Det betyr at ved langvarige tilfeller av isolasjon skal det være en plan for lettelse av isolasjonen. Det er i ettertid slått fast i rettspraksis⁶⁴ at uttalelsen også må gjelde andre typer restriksjoner.

⁶³ <http://www.nrk.no/nyheter/1.4006319>

⁶⁴ Rt.1999 s. 1807.

For fengslede under 18 år kan fristen aldri forlenges mer enn to uker av gangen. Det er særlig inngripende for de som er under 18 år å sitte isolert, og derfor er det også satt en absoluttfrist for denne gruppen. Personer under 18 år kan aldri isoleres i mer enn åtte uker sammenhengende, jfr. strpl. § 186a fjerde ledd. Når isolasjonstiden skal forlenges skal det alltid vurderes i tråd med strpl. § 170a og prinsippet om uforholdsmessig inngrep.

Jeg vil videre behandle det materielle vilkårene for varetektsfengsling i Sverige, på samme vis som de norske reglene. Jeg vil samtidig sammenlikne landenes regler og påpeke likheter og forskjeller.

2.2 Sverige

I den svenske regeringsformen (RF) ⁶⁵ finnes det grunnleggende regler om borgernes rettigheter som for eksempel forbud mot frihetsberøvelse. *"Varje medborgare är gentemot det allmänna skyddad mot frihetsberövande. Han är även i övrigt tillförsäkrad frihet att förflytta sig inom riket och att lämna detta,"* jfr. 2 kap. 8 § RF. Som i Norge kommer hensynet til borgerne i konflikt med hensynet til kriminalitetsbekjempelse. I noen tilfeller veier det siste hensynet tyngst, og da kan man i Sverige begrense borgernes frihet med hjemmel i 2 kap. 12 § RF. *"De fri- och rättigheter som avses i 1 § 1-5 samt i 6 och 8 §§ och i 11 § andra stycket får, i den utsträckning som 13-16 §§ medgiver, begränsas genom lag,"* Altså kan det gis adgang med hjemmel i lov til å bruke tvangsmidler i gitte situasjoner.

2.2.1 Grunnleggende prinsipper for bruk av tvangsmidler

For å anvende et tvangsmiddel må man ta utgangspunkt i fire prinsipper som delvis kommer fram av 2 kap. 12 § RF. Disse fire prinsippene skal alltid vurderes når man skal anvende et tvangsmiddel, for å få en rimelig avveining av hensyn som taler for både de

⁶⁵ Regeringsformen (1974:152). Dette er en av fire grunnlover, den innleder lagboken som er Sverige Rikes Lag.

personlige rettigheter og de som taler for en effektiv etterforskning.⁶⁶ De fire prinsippene skal være en rettesnor ved enhver vurdering om hvorvidt tvangsmiddel skal anvendes, nettopp fordi det bryter med grunnleggende personlige rettigheter svenske borgere har.⁶⁷

Det første prinsippet er legalitetsprinsippet. Det er, som i norsk rett, et krav om at tvangsmiddel bare kan brukes hvor det er hjemlet i lov, for at myndighetene ikke skal kunne gripe inn i personers frihet uten grunnlag, jfr. 24 kap. 23 § RB⁶⁸ jfr. 1 kap. 1 § RF.

Det andre prinsippet er behovsprinsippet. Dette prinsippet innebærer at tvangsmidlet som blir brukt skal være nødvendig og av betydning for saken, og i tilfeller hvor flere tvangsmidler kan brukes skal det minst inngripende tas i bruk. Det innebærer også at bruken av et tvangsmiddel skal opphøre med en gang det ikke er behov for det lenger, i alle fall så fort som mulig.⁶⁹

Det tredje prinsippet er proporsjonalitetsprinsippet. Tvangsmiddelet skal stå i forhold til den straffbare gjerning som skal være begått av den mistenkte. Tvangsmiddelet må ses i forhold til hva man vil oppnå og straffverdigheten til handlingen. Prinsippet kommer til uttrykk i flere av bestemmelsene i 24-28 kap. RB, som inneholder de materielle reglene for tvangsmidler.⁷⁰ I Norge har vi en generell regel om uforholdsmessige inngrep i strpl. § 170a, som gjelder ved alle tvangsmidler, mens i Sverige kommer prinsippet til uttrykk i de ulike bestemmelsene. Det har vært diskutert i Norge om det ville være hensiktsmessig å innta prinsippet i enkeltbestemmelser, men forslag har ikke ført frem. Begrunnelsen er at de bestemmelsene som ikke har med et vilkår om forholdmessighet, vil kunne bli svekket, fordi det i noen grad vil kunne føre til en grundigere vurdering i de bestemmelsene med et slikt vilkår enn de som ikke har det. I tillegg er det begrunnet med at det ikke er behov for

⁶⁶ Lindberg (2005) s. 18.

⁶⁷ Nordh (2007) s. 36

⁶⁸ Rättergångsbalk (1942:740). Sveriges prosesslov.

⁶⁹ Lindberg (2005) s. 23-25.

⁷⁰ Ibid s. 25-30.

en slik presisering, siden vi har den generelle regelen i § 170a som alltid skal med i vurderingen når det er ønske om å anvende et tvangsmiddel.⁷¹

Det fjerde prinsippet er formålsprinsippet, som går ut på at et tvangsmiddel kun skal brukes til det formål som er besluttet, jfr. 2 kap. 12 § RB. For eksempel skal bruken av varetektsrestriksjoner ikke brukes som trussel for å få siktede til å samarbeide.⁷² Dette prinsippet er nært knyttet til behovs- og proporsjonalitetsprinsippet.

Behovsprinsippet og proporsjonalitetsprinsippet ligner prinsipper vi kjenner fra norsk rett. De kan ses i nær sammenheng med uforholdsmessighetsprinsippet i strpl. § 170a, som viktige skranker for bruk tvangsmidler. Behovsprinsippet, proporsjonalitetsprinsippet og formålsprinsippet er allmenne prinsipper som man kan utlede av rettspraksis og er i noen grad kodifisert som nevnt over.⁷³ Legalitetsprinsippet kommer til uttrykk på en litt annen måte ved at det er nedfelt i blant annet 1 kap. 1 § RF. I norsk rett er legalitetsprinsippet sedvanerett, men forankringen er ganske like, og prinsippet står like sterkt i norsk rett som i svensk rett.

Når retten tar stilling til om en mistenkt kan varetektsfengsles, skal det alltid vurderes om en fengsling vil være i strid med behovs- og proporsjonalitetsprinsippene, jfr. 24 kap. § 1 tredje ledd RB.⁷⁴ Dette likner på vilkårene i strpl. § 170a, som stiller krav til at tvangsmiddelet ikke blir brukt med mindre det er nødvendig og det står proporsjonalt til den straffbare handling og omstendighetene rundt den mistenkte.

⁷¹ Ot.prp.nr. 66 (2001-2002) s. 47.

⁷² Nordh (2007) s. 37.

⁷³ Lindberg (2005) s. 18.

⁷⁴ Ibid s. 289.

2.2.2 Materielle regler for varetektsfengsling

En varetektsinnsatt forvares i "håkte" med usikkerhet om hva som kommer til å skje i en tidsperiode som er relativt ubestemt.⁷⁵ I svensk rett finnes det fire tilfeller som kan medføre varetekt.⁷⁶ Hovedregelen følger av 24. kap. 1 § RB, den obligatoriske regelen står i 24 kap. 2 § andre ledd RB, den fakultative regelen står i 24 kap. 2 § RB og til slutt "utredningshåktning jfr 24. kap. 3 §." Disse fire tilfellene skal jeg nå forklare nærmere.

Vilkårene for varetektsfengsling i Sverige fremgår av 24 kap. 1-4 RB §§, og består av grunnleggende vilkår og særskilte vilkår.⁷⁷ Hovedregelen om varetektsfengsling står i 24 kap. 1 § RB. Denne regelen er en grunnleggende regel for når frihetsberøvelse kan anvendes. Bestemmelsen lyder slik:

"Den som på sannolika skäl är misstänkt för ett brott, för vilket är föreskrivet fängelse ett år eller däröver, får häktas, om det med hänsyn till brottets beskaffenhet, den misstänktes förhållande eller någon annan omständighet finns risk för att han

- 1. avviker eller på något annat sätt undandrar sig lagföring eller straff,*
- 2. genom att undanröja bevis eller på något annat sätt försvårar sakens utredning eller*
- 3. fortsätter sin brottsliga verksamhet."*

Det første vilkåret er at en person er "sannolika skäl" mistenkt for et straffbart forhold. Ordlyden gir ikke noen presis rettleiding på hva kravet inneholder. Det som er klart er at mistanken må være sterkere enn at det bare er en antagelse.⁷⁸ Det stilles krav til bevisenes styrke. Det nærmere innholdet av vilkåret er beskrevet i forarbeidene og i rettspraksis. Det må være en begrunnet mistanke, mistanken skal alltid vurderes etter en objektiv vurdering og mistanken må være berettiget. Denne mistanken må i hvert tilfelle vurderes.⁷⁹

⁷⁵ Ekelöf, Bylund og Edelsstam (2006) s. 51.

⁷⁶ Straffprocessen (2005) s. 62.

⁷⁷ Lindberg (2005) s. 180.

⁷⁸ Ibid s. 44.

⁷⁹ NJA II 1943 s. 320.

Mistanken trenger ikke være så sterk at det er nok til fellende dom, hvor mistanken må være av ”*tillräkliga skäl*.” Det kreves ikke at gjerningens hendelsesforløp og den mistenktes rolle er helt klar.⁸⁰ Det aksepteres at bevisets stilling ikke er så sterkt som ved påtale fordi man fortsatt er i etterforskningsfasen, og det nettopp er for å sikre bevis man begjærer fengsling.⁸¹ Kravet til sannsynlighet skal etter forarbeidene⁸² vurderes etter de bevis man har, og det vilkåret er et strengere krav til bevis enn ”*skälig misstanke*,” som er kravet ved ”utredningshäkting.”⁸³

I forhold til det norske vilkåret om ”*skjellig grunn til misstanke*,” er det svenske vilkåret strengere. Det betyr at det må kreves mer enn sannsynlighetsovervekt, hvor det legges vekt på de objektive bevis som foreligger. Det er imidlertid vanskelig å angi konkret hvor mye mer sannsynlighet som kreves i Sverige. Både i Norge og Sverige skal hvert tilfelle vurderes objektivt, og mistanken kan ikke begrunnes i subjektive holdepunkter som beror på for eksempel utseende eller nasjonalitet fordi det er typisk for disse.

Det neste vilkåret stiller krav til strafferammen. Mistanken må være rettet mot en handling som kan straffes med fengsel i ett år eller mer.⁸⁴ Det er de grovere straffbare handlinger som kan danne grunnlag for varetektsfengsling.⁸⁵ Det er minimumsstraffen i straffebudet, jfr. 24. kap § 1, som er utgangspunktet. Hvert straffbare forhold skal vurderes hver for seg, og kan ikke bedømmes sammen i konkurrans.

Kravet til strafferammen er betydelig høyere i Sverige enn i Norge. Norge har en minimums strafferamme på seks måneder, i motsetning til Sveriges 1 år. I tillegg blir strafferamme og straffbart forhold sett på som to vilkår i Norge, mens det i Sverige ses på

⁸⁰ NJA 1995 s. 3.

⁸¹ Nordh (2007) s. 49-50.

⁸² Prop. 1988/89:124 s. 43.

⁸³ Se avhandlingen side 32.

⁸⁴ Straffprocessen (2005) s. 60.

⁸⁵ Bylund (1993) s. 66.

som ett. Dette fører ikke til stor forskjeller i praksis. En annen ulikhet er at man i Norge kan legge sammen strafferammen fra flere forhold i konkurrans. Dette er det ikke anledning til i Sverige, noe som gjør vilkåret strengere enn i Norge, fordi man i Sverige ikke kan legge til strafferammen for andre straffbare forhold vedkommende er mistenkt for.

Det må i tillegg være fare for at den mistenkte i forbindelse med den straffbare handling vil kunne oppfylle minimum ett av tre spesielle krav, som har ulike formål. Dette er særskilte krav som retter seg mot den mistenkte og faren for at denne vil oppføre seg på en måte som vil kunne vanskeliggjøre eller ødelegge etterforskningen. De kalles de særskilte varetaktsgrunner, og er fluktfare, faren for å påvirke etterforskningen og ”recidivfare.”⁸⁶ Disse vilkårene likner på de spesielle vilkårene vi har i strpl. § 171 første ledd 1-4 alternativ.

Det første alternativet gjelder situasjoner hvor det er fare for at den mistenkte vil flykte. Det er faren for at den mistenkte vil undra seg forfølgning og straff som danner grunnlaget for dette alternativet. I tillegg innebærer det også at man gjør seg ugjenkjennelig som etter forarbeidene betegnes som ”*anleägger förklädnad*,”⁸⁷ ved å forandre på utseende enten ved å tilføre eller ta bort kjennemerker. Faren for at den mistenkte vil begå selvmord faller også under dette vilkåret.⁸⁸ Ved fluktfare må den reelle risikoen vurderes i hvert enkelt tilfelle. Omstendigheter rundt den mistenkte som for eksempel noe mistenkte har sagt, personlighet, tilhørighet og bosted vil være viktige momenter i en slik vurdering.⁸⁹ Det må være risiko for at den mistenkte bevisst vil oppholde seg skjult og på den måten undra seg forfølgning.⁹⁰ Risikoen må vær reell, dermed er det ikke krav til sannsynlighetsovervekt.

⁸⁶ Lindberg (2005) s.181.

⁸⁷ SOU 1938:44 s. 298.

⁸⁸ Nordh (2007) s. 51.

⁸⁹ Linberg (2005) s. 182-184.

⁹⁰ NJA 1974 s. 614.

Det særskilte vilkåret om fluktfare kan sammenliknes med det spesielle vilkåret i strpl. § 171 første ledd første alternativ. Begge lands vilkår om faren for at en mistenkt skal flykte krever at risikoen for at det vil skje er reell, og vurderingen beror på konkrete momenter knyttet til den mistenktes person.

Faren for å påvirke etterforskningen (kollusionfaren)⁹¹ er det andre alternativet blant de særskilte vilkårene. Det er frykten for at bevis skal bli ødelagt eller at den mistenkte på annet vis vil kunne hindre eller vanskeliggjøre etterforskningen.⁹² Sannsynlighetskravet er at det foreligger en mulig risiko for at den mistenkte vil kunne påvirke etterforskningen. Kravet er at det er konkret risiko for bevisforspillelse.⁹³ I en vurdering av denne faren vil lovbruddets grovhet, og hvorvidt det er flere som har begått lovbruddet sammen ha betydning. Faren øker jo grovere lovbruddet er, og på samme måte øker faren hvis det er flere som har begått lovbruddet sammen. Samtidig er også vurderingen av forskjellige arter av bevis med på å påvirke faren, fordi noen type bevis er lettere å påvirke og ødelegge enn andre. For eksempel er det vanskelig å påvirke eller endre allerede beslaglagte skriftlige bevis, mens det er større fare for at den mistenkte kan ødelegge skriftlig bevis som ikke er beslaglagt. Muntlige bevis er det alltid mulig å endre på og faren for dette kan dermed være stor. Vilkalet inneholder også faren for at den mistenkte vil påvirke personer som har tilknytning til saken som vitner, medskyldige eller andre.

Risikoen for at ødeleggelse av bevis og liknende kan skje, må hele tiden vurderes i takt med utviklingen av etterforskningen. Som regel vil faren være størst ved begynnelsen av etterforskningen og avta etter hvert. Ved tilståelse vil normalt en slik fare bortfalle, men det kan likevel være nødvendig i tilfeller hvor det for eksempel er medskyldige. Det må i så tilfelle vurderes opp mot hver enkelt medskyldig. Det er i disse tilfellene viktig at

⁹¹ Dette begrepet er vanskelig å oversette ordrett, men det betyr faren for at den mistenkte skal kunne ødelegge bevis eller på annen måte ødelegge for etterforskningen.

⁹² Lindberg (2005) s. 185.

⁹³ Ibid s. 186.

mistanken retter seg mot det aktuelle straffbare forhold som varetektsfengslingen er rettet mot.

Fare for gjentakelse eller nye straffbare handlinger er det siste alternativet. Det kalles ”recidivfare,” tilbakefallsfare, det vil si at det er en fare for at den mistenkte fortsetter sin straffbare virksomhet.⁹⁴ Gjentakelsesfaren er i første rekke knyttet til den type straffbart forhold personen mistenkes for eller sammenheng med det forholdet. Blant annet kommer det frem av forarbeidene⁹⁵ at det skal forhindre seriekriminalitet. Det kommer også frem av forarbeidene at det ligger et tidskrav i dette vilkåret, som innebærer at det må være en fare for at den siktede vil begå en straffbar handling før saken kommer til domstolen. Det er dermed ikke mulig å varetektsfengsle med det grunnlag at den siktede en gang i fremtiden vil begå en slik handling som er innenfor kravet til recidivfaren. I tillegg skal i utgangspunktet faren for tilbakefall være knyttet til et straffbart forhold som er beslektet med det forhold som siktelsen innebærer. Dette er en forutsetning som kommer frem av forarbeidene og ikke av ordlyden.⁹⁶ Også personlige forhold skal tas med i en vurdering av den siktede opp mot recidivfaren, særlig ved psykiske lidelser.⁹⁷ Dette vilkåret er det mest brukte av de særskilte vilkårene for varetektsfengsling.

Beviskravet til de særskilte vilkårene er at det finnes en risiko for ett av alternativene. Risikoen må være konkret, og under vurderingen skal det tas utgangspunkt i den straffbare handlingen, forhold tilknyttet den mistenkte og andre relevante omstendigheter. Det er diskutert om kravet om risiko setter en for lav grense for hvem som skal kunne varetektsfengsles.⁹⁸ Det kreves ikke noen sannsynlighetsovervekt, samtidig kan ikke

⁹⁴ Martinger (2003) s. 88.

⁹⁵ Prop. 1986/87:112 s. 71 flg.

⁹⁶ Ibid s.101.

⁹⁷ Lindberg (2005) s. 189.

⁹⁸ Ibid s. 182.

hvilken som helst risiko aksepteres. Risikoen skal bero på konkrete holdepunkter og disse må ha en viss vurderingsverdi.⁹⁹

I Sverige har de tre særskilte varetekstsvilkårene like krav til risiko. Det må foreligge mistanke om en konkret risiko for at vilkårene skal være oppfylt. I Norge har de spesielle vilkårene ulike krav til sannsynlighet, og særlig for det tredje alternativet om unndragelsesfare stilles det strenge krav til sannsynlighet i Norge.

Det er noen tilfeller hvor varetekstfengsling kan anvendes selv om vilkårene nevnt over ikke er oppfylt. Unntakene fra hovedregelen i 24 kap. 1 § første ledd åpner for å varetekstfengsle selv om ikke alle grunnvilkår er oppfylt og i noen tilfeller hvor det ikke foreligger mistanke om risiko for noen av særvilkårene.

”Är för brottet inte föreskrivet lindrigare straff än fängelse i två år, skall häktning ske, om det inte är uppenbart, att skäl till häktning saknas,” jfr. 24 kap. 1 § andre ledd RB.

Dette kalles den obligatoriske regel og gjelder tilfeller hvor det er snakk om grove straffbare handlinger. Ved straffbare handlinger som kan føre til fengselstraff av mer enn to år er det en presumpsjon at alternativene i første ledd er oppfylt. Dermed kan man varetekstfengsle selv om det ikke er åpenbart at det er noen fare. Det senker beviskravet for de særskilte vilkårene for varetekstfengsling, fordi det etter denne bestemmelsen er tilstrekkelig at faren ikke kan utelukkes. Dette gjelder ikke for de andre vilkårene, disse må fortsatt være oppfylt etter første ledd.¹⁰⁰

En grunn til lempingen i reglene er at hvis disse gikk løs ville det kunne virke støtende på allmennheten. Samtidig kan det også begrunnes i faren for at den mistenkte kan utsettes for represalier eller hevn.¹⁰¹

⁹⁹ Bylund (1993) s. 106-107.

¹⁰⁰ Lindberg (2005) s. 269.

¹⁰¹ Bylund (1993) s. 158-159.

Den obligatoriske regel kan sammenliknes med reglene i strpl. § 172, som gjelder ved grove lovbrudd hvor man kan se bort fra de spesielle vilkårene i § 171.

Det finnes også et unntak i 24 kap. 2 § RB hvor det gis adgang til å varetektsfengsle selv om den straffbare handlingen anses å ha liten straffverdighet. Dette er den såkalte fakultative regel. Det kan gjøres hvis en av to særskilte grunner er oppfylt. Den første situasjonen er hvis den mistenkte er ukjent og nekter å oppgi identitet. Dette fører sjelden til varetektsfengsling, men det er altså adgang til det. Den andre situasjonen gjelder for personer uten fast bopel i Sverige og det er risiko for at personen vil forlate landet.¹⁰²

”Utredningshåktning” er enda et unntak fra hovedregelen, jfr. 24 kap. 3 § RB. Dette unntaket kom inn i RB fordi fristen for fengslingsmøtet ble forkortet. Dette medfører at påtalemyndighetene fikk dårligere tid til å skaffe bevis knyttet til mistanken. For at det skulle være mulig å få fengslet den mistenkte ble det derfor lempet på kravet til mistanken. Denne bestemmelsen kommer til anvendelse i situasjoner hvor påtalemyndighetene ikke vil kunne klare å skaffe tilstrekkelig bevis til å oppfylle sannsynlighetskravet til ”*sannolika skäl*” innen tidsfristen for varetektsfengsling.¹⁰³ Etter denne bestemmelsen kreves det ”*skälig misstanke*” noe som er mindre strengt enn kravet til ”*sannolika skäl*.” Ved vurderingen om hva som ligger i dette kravet skal foreligge konkrete omstendigheter av en viss styrke som gjør at mistanken peker på den mistenkte.¹⁰⁴

Påtalemyndighetene skal så snart som mulig oppfylle vilkåret om ”*sannolika skäl*,” så dette unntaket gjelder bare for en kort periode, slik at påtalemyndighetene skal få tid til å styrke sin misstanke. Senest en uke etter ”utredningshåktningen” skal det tas stilling til vanlig varetekt etter hovedregelen.¹⁰⁵ Vi har ikke noen liknende regel i Norge men kravet

¹⁰² Lindberg (2005) s. 271.

¹⁰³ Straffprocessen (2005) s.59.

¹⁰⁴ JO 1986/87 s. 77. JO er Sveriges justitieombudsmanns, eller riksdagens ombudsmanns, rundskriv, og tilsvarer Norges sivilombudsmann.

¹⁰⁵ Lindberg (2005) s. 272

til sannsynlighet er likt det vi har i Norge etter strpl. § 171 første ledd. Behovet er kanskje ikke nødvendig i Norge nettopp av den grunn at kravet til ”*skjellig grunn til mistanke*” er mindre strengt enn ”*sannolika skäl.*”

Beslutning om varetektsfengsling tas av retten etter begjæring fra påtalemyndighetene, jfr. 24 kap. 5 § RB.

I de tilfeller hvor det ikke foreligger påtale skal retten sette en frist for når den skal komme. Det skal settes en frist som er senest innen to uker, jfr. 24 kap. 18 § RB. Fristen skal være kortest mulig, og skal ikke være lenger enn absolutt nødvendig. Retten må ta stilling til varetektsfengsling med to ukers mellomrom ved forlengelse, jfr. tredje ledd. Det kan likevel gis lengre frister i tilfeller hvor det er åpenbart at ny prøving for retten ved vil komme til samme resultat. Bestemmelsen har som formål å få en effektiv rettergang hvor saken fremmes for retten så tidlig som mulig.¹⁰⁶

Reglene har samme formål i Norge og Sverige, mens fristen er kortere i Sverige. Ved forlengelse av varetektstiden må det i Sverige holdes fengslingsmøter med to ukers mellomrom, mens i Norge kan man ha fire ukers mellomrom.

2.2.3 Varetektssurrogater

I 25 kap. RB er det hjemmel for å anvende surrogater som reiseforbud og meldeplikt. Disse skal bare brukes hvis de er tilstrekkelige for å sikre etterforskningen. Surrogater skal alltid anvendes hvis man kan oppnå det samme som ved fengsling.¹⁰⁷ Både i Sverige og Norge skal varetektssurrogater anvendes i stedet for fengsel så langt det lar seg gjøre med hensyn til etterforskningen.

¹⁰⁶ Nordh (2007) s. 72-73.

¹⁰⁷ Ibid s. 78.

2.2.4 Restriksjoner i "håkte"

I noen tilfeller vil det i tillegg til å varetektsfengsle, være nødvendig å anvende restriksjoner for å oppnå en effektiv etterforskning. Hjemmelen for å bruke restriksjoner lyder: *"Om rätten beslutar att häkta någon, förordnar att någon skall kvarbli i håkte eller medger förlängning av tiden för att väcka åtal, skall den samtidigt på begäran av åklagaren pröva om den häktades kontakter med omvärlden skall få inskränkas. Tillstånd till sådana restriktioner får meddelas endast om det finns risk för att den misstänkte undanröjer bevis eller på annat sätt försvårar sakens utredning."* jfr. 24 kap. 5a § RB.

Det er retten som ilegger restriksjoner, og det må komme begjæring fra påtalemyndighetene, retten kan ikke av eget tiltak bestemme at restriksjoner skal anvendes.

Hver gang retten tar stilling til spørsmål om videre fengsling eller hvor fengslingsresultatet er påanket skal også spørsmålet om videre bruk av restriksjonene vurderes på nytt.¹⁰⁸ Det kreves som ved varetektsfengsling en viss sannsynlighet for kollusion. Kravet er det samme som ved varetektsfengslingens særvilkår, det må være en konkret risiko for bevisforspillelse, jfr. ordlyden "finns risk" i 24 kap. 5a § RB.

Varetektsrestriksjoner skal kun anvendes hvis det er nødvendig. Derfor skal de brukers kort mulig, og man skal anvende en restriksjon som er så lite inngripende som mulig.¹⁰⁹

Det er påtalemyndighetene som avgjør hva slags restriksjoner som bør anvendes og i hvilken utstrekning.¹¹⁰

Det er ulike restriksjoner en varetektsfengslet kan bli utsatt for, reglene for det finnes i behandlingsloven.¹¹¹ Det kan for eksempel være innskrenkninger i omgangen med andre jfr. 3 § første ledd, besøksforbud jfr. 11 §, kontroll av brev jfr. 9 § med flere. Det er ikke

¹⁰⁸ Lindberg (2005) s. 708.

¹⁰⁹ Ibid s. 697-698.

¹¹⁰ Ibid s. 700.

¹¹¹ Lag (1971:371) om behandlingen av häktade och anhållanäm.fl.

adgang til å anvende andre restriksjoner enn de som er nevnt i behandlingslagen.¹¹²

Beslutninger retten har gjort om å anvende restriksjoner kan ikke påankes, jfr. 17 § første ledd siste punktum behandlingslagen.

Hvis påtalemyndighetene mener at en mistenkt skal påføres restriksjoner under fengslingen bør det komme med i varetektsfremstillingen, jfr. 24 kap. 5a § RB, men i særskilte tilfeller kan restriksjoner anvendes uten domstolenes samtykke. Det gjelder saker hvor det har kommet fram nye omstendigheter, som gjør at de er behov for å raskt gjøre endringer, jfr. 24 kap. 5a § andre ledd RB. I slike tilfeller skal spørsmålet begjæres for en domstol samme dag eller senest dagen etter, og prøves senest innen en uke.¹¹³ En slik regel finnes ikke i Norge.

Vilkårene for å anvende restriksjoner finnes i hovedsak i behandlingslagen. Den innledende bestemmelsen, 1 § første og andre ledd, inneholder grunnleggende regler for hvordan en varetektsfengslet skal behandles. Utgangspunktet er at en varetektsfengslet ikke skal utsettes for ytterligere begrensninger i den personlige friheten, jfr. første ledd, unntatt i tilfeller hvor det kan forsvares i fengslingens formål, og at det ikke forekommer i større grad enn det som er forsvarlig sikkerhetsmessig og med hensyn til gjennomføringen. 1 § annet ledd stiller krav til at den fengslede ikke skal få skadelige følger.

Bestemmelsene er generell og kan minne litt om strpl. § 170a, men i Sverige er regelen generell i forhold til behandlingen av alle varetektsfengslede, og ikke alle former for tvangsmidler. Bestemmelsen gir et generelt krav til at restriksjoner skal anvendes i så få tilfeller som mulig, i kortest mulig tid og på en minst mulig inngripende måte, jf. forarbeidene og Sveriges forpliktelser til internasjonale konvensjoner.¹¹⁴

¹¹² Lindberg (2005) s. 701.

¹¹³ Nordh (2007) s. 66-67.

¹¹⁴ Prop. 1997/98:104 s. 31-33.

Det er ikke egne frister for bruk av restriksjoner. Det er de samme fristene som ved varetektsfengsling jfr. 24 kap. 18 § RB. Når retten behandler spørsmålet om fortsatt varetekt må den også behandle spørsmålet om fortsatt restriksjoner, hvis ikke bortfaller de, jfr. 24. kap. 5 a § RB fjerde ledd.

For å kunne anvende restriksjoner må det grunnleggende vilkåret om kollusionfare være oppfylt. Bare i situasjoner hvor det er fare for bevisforspillelse eller annen fare for å forstyrre eller ødelegge etterforskningen kan restriksjoner tas i bruk. Retten skal ikke stille for strenge krav til opplysningene når det gjelder detaljer og hvor konkrete de er. Har etterforskningen pågått lenge, må kravene til opplysninger også være strengere. Behovet og graden av restriksjonsbruk varierer med faren for bevisforspillelse. Dermed må behovet for bruken av restriksjoner bli vurdert hele tiden, i tråd med etterforskningen.¹¹⁵

Barn i varetekt skal kun i unntakstilfeller isoleres eller gis restriksjoner om brev og besøksforbud. Dette med hjemmel i barnekonvensjonen¹¹⁶ artikkel 37. I denne bestemmelsen er kontakten med familien særlig beskyttet. Kontakten med familie gjennom besøk eller brevveksling er ansett som ekstra viktig for barn, og det må være særlige spesielle tilfeller hvor retten til det kan fratras. Det betyr at det kreves sterkere grad av sannsynlighet for mistanke for å anvende restriksjoner mot et barn enn en voksen. Ved varetektsfengsling med restriksjoner av barn i Norge er det spesielle vilkår for de under 18 år i de enkelte bestemmelsene i straffeprosessloven. Kravet er *”hvis særlig påkrevd”* og er et vern likt det svenske, hvor det skal mer sannsynlighet til enn for bruk av restriksjoner for voksne. Formålmessig og i praksis fungerer beskyttelsen av barn likt, selv om barnekonvensjonen også ville dekket kravet i norsk rett jfr. menneskerettsloven¹¹⁷ § 2, hvor barnekonvensjonen går foran norsk lov.

¹¹⁵ Lindberg (2005) s. 698-699.

¹¹⁶ FNs konvensjon om barns rettigheter. SÖ 1990:20.

¹¹⁷ Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett av 21. mai 1999 nr. 31 (menneskerettsloven).

Både i Sverige og Norge kan restriksjoner bare anvendes i når vilkåret om bevisforspillelsesfare (kollusionfare) er oppfylt. Det er rettens beslutning etter begjæring fra påtalemyndighetene om restriksjoner kan anvendes, i begge lendene. I motsetning til i Norge så er det påtalemyndighetene som avgjør hva slags restriksjoner som kan anvendes i Sverige.¹¹⁸ Dette er en stor forskjell, særlig fordi i Norge så skal retten vurdere den konkrete restriksjon i forhold til den faren den skal beskytte.

2.2.4.1 Besøksforbud

Selv om utgangspunktet er at en innsatt skal få ta i mot besøk, finnes det innskrenkninger i adgangen. *"Han eller hon får inte ta emot besök som kan medföra fara från säkerhetssynpunkt. Inte heller får den som är häktad på grund av misstanke om brott ta emot besök som kan medföra fara för att bevis undanröjs eller utredning om brott på annat sätt försvåras,"* jfr. 11 § første ledd annen og tredje setning behandlingslagen. Denne formen for restriksjoner forhindrer den innsatte å få besøk av for eksempel familie. Restriksjonen skal bare rekke i den utstrekning det er nødvendig. Det kan gis pålegg om overvåkning eller kroppsvitasjon eller annen form for undersøkelse, ved besøk, jfr. annet og tredje ledd. Dette med bakgrunn i faren for bevisforspillelse.¹¹⁹

Retten til å treffe forsvarer er unntatt fra besøksforbudet, jfr. 21 kap. 9 § RB, og der stilles de innsatte i Sverige likt med de innsatte i Norge.

2.2.4.2 Isolasjon (begrensning i samvær med andre innsatte)

Når det er fare for bevisforspillelse kan den innsatte bli isolert med hjemmel i 3 § første ledd tredje punktum og annet ledd i behandlingslagen. For å forhindre at de innsatte ødelegger eller forspiller bevis, og derfor må holdes atskilt. Dette kan gjelde en, flere eller alle medinnsatte. Retten til samvær med andre innsatte har de innsatt rett til etter 3 § første ledd første punktum. Denne adgangen begrenses i tredje punktum og annet ledd, og blir da

¹¹⁸ I 2006 års häktesutredning (SOU 2006:17) foreligger blant annet et forslag om at retten skal prøve nødvendigheten av hver enkel restriksjon.

¹¹⁹ Lindberg (2005) s. 703-704.

ansett som en restriksjon.¹²⁰ Denne restriksjonen kan sammenliknes med isolasjon i Norge, hvor man vil forhindre samvær med andre innsatte. Samtidig har vi i Norge ingen bestemmelse som konkret gir de innsatte en rett til samvær.

2.2.4.3 Andre restriksjoner

Ved å bli påført restriksjoner som inneholder forbud mot brev og andre forsendelser, tar man bort en viktig del av kontakten med verdenen utenfor for den fengslede. Forbudet mot brev og andre forsendelser er hjemlet i 9 og 10 §§ behandlingslagen.

En fengslet kan nekte at brevene skal granskes, det kreves samtykke av den innsatte for at det skal kunne gjøres. Hvis den fengslede nekter, blir brevene oppbevart og urørt inntil restriksjonen eller varetektsfengslingen opphører.¹²¹

I enkelte tilfeller vil det være nødvendig å skjerme en innsatt fra blant annet nyhetsdekning. Da vil det være mulig å innskrenke en innsatts frihet til tilgang på mediedekning med hjemmel i 6 § tredje ledd i behandlingslagen, jf. ordlyden *”För den som är häktad på grund av misstanke om brott får inskränkningar helt eller delvis göras i rätten att ha tillgång till tidskrifter, tidningar, radio och television, om det behövs för att undvika att bevis undanröjs eller utredning om brott på annat sätt försvåras.”* Dette er et unntak fra adgangen en innsatt har til å få tilgang på mediedekning jfr. første ledd i bestemmelsen. Det vil særlig være i situasjoner hvor man er redd for at den fengslede vil kunne ødelegge bevis med bakgrunn i opplysninger gitt via media.¹²²

Bruken av restriksjoner er behandlet i ulike typer regler i Norge og Sverige, selv om type restriksjoner er ganske like. I Sverige har de som nevnt en egen lov om behandling hvor bestemmelsene om restriksjoner står, samtidig som adgangen gis med hjemmel i

¹²⁰ Lindberg (2005) s. 702.

¹²¹ Ibid s. 703.

¹²² Ibid s. 702-703.

rettergangsbalken, jfr. 24 kap. 5a §. I Norge er restriksjonene i Strpl. under kapitlet om tvangsmidler, og de anses som en del av tvangsmidlene.

3 Omfanget og bruken av varetekt

3.1 Bakgrunn – kritikk

Vi har sett at reglene for bruk av varetekt er forskjellige i Norge og Sverige. I dette kapittelet skal jeg undersøke praksis. I hvilken grad brukes varetekt forskjellig i Norge og Sverige? Dette ville være naturlig sett på bakgrunn av ulikheter i reglene. Norge har blitt kritisert av FN¹²³ for lang sittedid for de varetektsfengslede, denne kritikken har ikke Sverige fått. I tillegg har Norge og Sverige fått noe ulik kritikk for bruk av varetektsrestriksjoner fra CPT de siste årene. Før jeg går inn på bruken skal jeg litt på denne kritikken.

Norge og Sverige får med jevne mellomrom besøk av Europarådets torturkommisjon (CPT). Ved disse rutinemessige besøkene er de innom ulike fengsler, i tillegg til at de snakker med fagpersoner og interesseorganisasjoner. De avgir etter hvert besøk en rapport hvor de gir tilbakemelding på forholdene, og kommer med kritikk og forslag til endringer på forhold som de mener bør forbedres. Både Norge og Sverige har de siste årene blitt kritisert for bruken av varetekt, og da særlig for den vide bruken av restriksjoner.

Jeg vil ta for meg de siste rapportene som CPT har lagd på Norge og Sverige. De norske er fra 1999 og 2005, de svenske er fra 1998 og 2003. Kritikken fra CPT går ikke på varetekt som sådan, eller lengde, men på bruken av varetektsrestriksjonene.

¹²³ FNs torturkomité ble opprettet av FNs menneskerettighetskommisjon i 1991. Har som oppgave å undersøke bruk av vilkårlig frihetsberøvelse, og avgir rapporter om sine funn. Se <http://www.ohchr.org/EN/Countries/ENACARegion/Pages/NOIndex.aspx>.

3.1.1 CPT-rapport¹²⁴ til Sverige 1998

I rapporten fra 1998 får Sverige honnør for noen endringer i positiv retning. Blant annet er tiden en varetektsfengslet er pålagt restriksjoner blitt kortere.¹²⁵ Likevel er CPT kritiske til at det til en hver tid ser ut til å være et stort antall fengslede som sitter med restriksjoner.

CPT retter sterk kritikk mot måten Sverige avgjør om restriksjoner skal anvendes på. De svenske påtalemyndighetene trenger ikke begrunne hvorfor man har behov for å bruke restriksjoner eller hva slags restriksjoner det er snakk om. Det er ikke noen skriftlig dokument bortsett fra standarddokumenter hvor man krysser av for restriksjoner. Selv om det kom en lovendring i 1994 som går ut på at det er en domstol, og ikke påtalemyndighetene, som avgjør om det skal brukes restriksjoner, er den faktiske endringen liten.¹²⁶ CPT foreslår at Sverige foretar endringer når det gjelder hvordan en sak om bruk av restriksjoner mot varetektsfengslede skal gjennomføres. De oppfordrer Sverige til også å endre på praksisen. Restriksjoner skal bare brukes i situasjoner hvor det er behov for det, og varetekt i seg selv ikke er nok. Påtalemyndighetene bør begrunne hvorfor det skal anvendes, hva slags type restriksjoner det er snakk om og om det er nødvendig.¹²⁷

3.1.2 CPT-rapport¹²⁸ til Norge 1999

I CPT- rapporten til Norge i 1999 ble bruken av varetektsrestriksjoner kritisert.¹²⁹ Det er særlig bekymring for hvilken belastning disse restriksjonene kan ha på de fengslede, særlig

¹²⁴ Report to the Swedish Government on the visit to Sweden carried out by the European Committee for the Prevention of Torture or Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 15 to 25 February 1998.

¹²⁵ CPT 1998 s. 25 og 43.

¹²⁶ Ibid s. 24-25.

¹²⁷ Ibid s. 26-27.

¹²⁸ Report to the Norwegian Government on the visit to Norway carried out by the European Committee for the Prevention of torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 13 to 23 September 1999.

¹²⁹ CPT 1999 s. 20

ved isolasjon. Det er tilfeller hvor fanger som har vært isolert sliter med ulike psykiske lidelser som gjør bruken av restriksjoner særlig bekymringsverdig. Det er lidelser i form av angst, rastløshet, soveproblemer og depresjoner, i tillegg har det kommet fram at enkelte har suicidale symptomer.¹³⁰

De som er isolert sitter ofte på cellen opptil 23 timer i døgnet, og har liten menneskelig kontakt.¹³¹ CPT har kritisert denne praksisen ved tidligere anledninger, og i tillegg har det vært oppe til diskusjon i Norge, og kommet med klare retningslinjer til bedring av forholdene. CPT kommenterer at i praksis har det ikke ført til noen store endringer, og det fortsatt er mange tilfeller hvor fanger er isolert, på cellen 23 timer i døgnet. Kritikken mot Norge er i hovedsak rettet mot at fangene ikke får kontakt med omverdenen, og kun er ute av cellen i ca. en time om dagen. CPT anbefaler at det settes i gang tiltak hvor de aktiviserer de innsatte som har restriksjoner i mye større grad enn det som var tilfellet under deres besøk i 1999.

Ved tidligere besøk har det kommet fram at restriksjoner brukes som pressmiddel fra politiets side. Det er press i den forstand at hvis den innsatte kommer med informasjon som hjelper politiet i etterforskningen, kan restriksjoner bli endret eller lempet. Etter 1999-besøket forekommer dette fortsatt. Riksadvokaten har uttalt at det er uakseptabelt at politiet opptrer på en slik måte. Norge har blitt kritisert for dette tidligere, og det ser ikke ut til at denne praksisen har opphørt på tross av klare regler om at det ikke skal skje.¹³² CPT foreslår at norske myndigheter i løpet av en periode på seks måneder ser på reglene rundt adgangen til å bruke varetektsrestriksjoner,¹³³ og at uttalelsene fra Riksadvokaten blir fulgt.¹³⁴

¹³⁰ CPT 1999 s. 39

¹³¹ Ibid s. 21

¹³² Ibid s. 39-40.

¹³³ Ibid s. 23.

¹³⁴ Ibid s. 40.

3.1.3 CPT-rapport¹³⁵ til Sverige 2003

CPT var fornøyd med forholdene i fengslene de besøkte i Sverige i 2003, men er bekymret for at isolasjon kan føre til konsekvenser for de innsattes psykiske helse.¹³⁶

Sverige har i flere år hatt en dialog med CPT angående bruk av varetektsrestriksjoner, og det har blitt foretatt endringer for å forbedre forholdene i tråd med CPTs standarder. Det har kommet nye regler som krever at begjæring om bruk av restriksjoner må opp i retten, og avgjørelsen må begrunnes.

Likevel får Sverige fortsatt kritikk.¹³⁷ Begrunnelsen skal komme fram under høring, jfr. 24 kap. 14 § annet ledd RB, i praksis skjer dette bare muntlig. Påtalemyndighetene skal legge frem et standard skjema for å begjære bruk av restriksjoner, og av disse skjemaene kommer det ikke frem noen spesifisering av hva slags restriksjoner som kreves, på tross av at dette skal gjøres jfr. 19b § behandlingslagen.¹³⁸ CPT fant ut at det er svært sjelden at skjemaene som ble innført i januar 1999 ble fullstendig utfylt. Skjemaene ”Anvisningar angående gripnen/anhållande/häktad” manglet stort sett begrunnelse for bruk av restriksjoner og hva slags restriksjon som skulle anvendes, noe CPT finner kritikkverdigg. At ikke påtalemyndighetene begrunner ønske om bruk av restriksjoner skriftlig, utgjør en forskjell fra begrunnelsen av bruk av varetekt.¹³⁹ CPT foreslår at i hver eneste sak som fremmes for en domstol, hvor det skal avgjøres om restriksjoner kan anvendes eller om bruken skal forlenges, skal påtalemyndighetene legge frem en formell påstand om hva slags

¹³⁵ Report to the Swedish Government on the visit to Sweden carried out by the European Committee for the Prevention of the Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 27 January to 5 February 2003.

¹³⁶ CPT 2003 s. 24

¹³⁷ Se avhandlingens punkt 3.1.1.

¹³⁸ Förordning (1976:376) om behandling av häktade och anhållande m.fl.

¹³⁹ CPT 2003 s. 25

restriksjoner de krever og begrunnelse for disse. Av begrunnelsen skal det fremkomme hvorfor det er behov for den aktuelle restriksjonen i den aktuelle saken.¹⁴⁰

Hva slags restriksjoner som skal anvendes kan påtalemyndighetene avgjøre først etter at retten har innvilget bruk av restriksjoner.¹⁴¹ Dette skjer på tross av at personer som er varetektsfengslet etter 17 § "Förordningen"¹⁴² har krav på forklaring fra retten når det gjelder hva slags restriksjoner som skal anvendes.¹⁴³ Dette blir ikke gjennomført i praksis. I de tilfeller hvor den innsatte klager på restriksjoner han har blitt påført, skal retten, etter den innsattes begjæring, prøve om restriksjonene er godt nok begrunnet jfr. Kap. 24 5a § RB. Rettens avgjørelse kan ikke ankes jfr. 17 § første ledd siste punktum "Förordningen". CPT kritiserer mangelen på mulighet til å anke en slik avgjørelse.

Kommisjonen påpeker at det er viktig at påtalemyndighetene begrunner hvorfor det er nødvendig med restriksjoner, og hvilke restriksjoner det er behov for i hvert enkelt tilfelle. Det er for å sikre at restriksjoner bare blir brukt i tilfeller hvor påtalemyndigheten kan overbevise en dommer om at det er nødvendig, og at det er domstolen som vurderer nødvendigheten av bruk av restriksjoner for hvert tilfelle.¹⁴⁴

Sverige blir samtidig kritisert for at det ved spørsmålet om forlengelse av restriksjonstiden, kun er nødvendig å begrunne dette med at "det er fortsatt nødvendig med restriksjoner".¹⁴⁵ På bakgrunn av dette blir det vanskelig for den fengslede og forsvareren å forberede seg på et forsvar mot en opprettholdelse av restriksjonen. CPT anbefaler at det kommer en lovendring i forhold til begrunnelse og individualisering ved forlengelse av

¹⁴⁰ CPT 2003 s. 28.

¹⁴¹ Ibid s. 26.

¹⁴² Förordning (1976:376) om behandling av häktade och anhållande m.fl. (Förordningen).

¹⁴³ CPT 2003 s. 28.

¹⁴⁴ Ibid s. 26.

¹⁴⁵ Ibid s. 26.

varetektsrestriksjoner. I motsetning til en slags automatikk som rapporten gir inntrykk av at det er.

CPT påpeker at det er viktig at restriksjoner kun anvendes i en slik utstrekning at det er balanse mellom nødvendigheten av å bruke restriksjoner og hensyn til etterforskningen. De påpeker at de nye reglene ikke har gitt resultater som tilfredsstillende kritikken i de foregående rapportene fra CPT.

3.1.4 CPT-rapport til Norge 2005¹⁴⁶

CPT berømmer Norge for å ha tatt forgående års rapporter til etterretning, og at Norge har kommet med endringer som gjør behandlingen av varetektsfanger mer i tråd med CPTs standard. De henviser til endringene i strpl. § 186 og § 186a. CPT er spesielt fornøyd med at det er retten som skal bestemme bruken av restriksjonene, og at det må begrunnes i kjennelsen jfr. strpl. § 186 tredje ledd og § 186a femte ledd.

I rapportens avsnitt 52 kritiseres Norge for ikke å ha noen lengstetid i loven for bruken av isolasjon. Norge bør ha en maksimumstid som er absolutt etter CPTs mening,¹⁴⁷ med andre ord at straffeprosessloven burde ha en slik regel som setter en lengstetid for bruk av isolasjon.¹⁴⁸ Absolutte grenser for isolasjonstid vil kunne gi personer som er underlagt isolasjon en garanti, og samtidig presse påtalemyndighetene til en raskere etterforskning.

CPT mener også at det bør være en nærmere vurdering av forlengelsen av restriksjonene hver gang de blir forlenget. Det betyr at når restriksjonen skal forlenges i tid, og det settes ny frist, bør retten revurdere vilkårene for hvorvidt man skal opprettholde isolasjon overfor

¹⁴⁶ Report to the Norwegian Government on the visit to Norway carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 3 to 10 October.

¹⁴⁷ CPT 2005 s. 28.

¹⁴⁸ Ibid s. 53.

en fengslet.¹⁴⁹ I forbindelse med en slik ny vurdering må man vurdere nødvendigheten av å fortsette bruken av restriksjoner i det aktuelle tilfellet.¹⁵⁰

I 2002 ble det gjennomført en undersøkelse som så på gjennomføringen av varetektsrestriksjoner. Utfallet av undersøkelsen viser at kun 17 % av de spurte hadde fått en korrekt begrunnet kjennelse for restriksjonen, og hele 53 % av kjennelsene var uten begrunnelse om nødvendigheten for bruken av restriksjonen. CPT er kritiske til at kjennelsene er dårlig begrunnet, og at det ofte ikke kommer fram hvorfor det er nødvendig å bruke restriksjoner i de ulike tilfellene. Dette på tross av pålegg fra Riksadvokatenes rundskriv no. 2/2002 om hvordan bruken av varetektsrestriksjoner skal anvendes.¹⁵¹

Det er også misnøye med at politiet og påtalemyndighetene bruker varetektsrestriksjoner som et pressmiddel for å få informasjon fra siktede. Da særlig lemping av restriksjoner som brev- og besøksforbud. Et slikt press mot siktede, for å få til samarbeid, er helt uakseptabelt.¹⁵² Restriksjonene skal på ingen måte fungere som et pressmiddel for å få siktede til å samarbeide, og CPT anbefaler Riksadvokaten å påpeke dette.

CPT mener at Norge har tatt kritikken fra 1999 til etterretning, de har redusert bruken av restriksjoner, og fått ned lengden på tiden disse blir brukt, men at dette bare er små skritt i riktig retning. En statistikk fra første halvdel av 2005 viser at restriksjoner ble brukt på hele 35 % av varetektsfangene, og nesten i halvpartene av disse tilfellene var det snakk om bruk av fullstendig eller delvis isolasjon. CPT påpeker også at disse varetektsfangene ofte er isolert inne på cellen i 22 til 23 timer av døgnet.¹⁵³ I tillegg blir Norge anbefalt å forbedre aktivitetstilbudet til de innsatte. Dette gjelder særlig fanger med restriksjoner som har stort behov for å aktiviseres. CPT ber Norge sørge for at varetektsfanger som er isolert skal få

¹⁴⁹ Norge mener at det finnes gode nok regler for dette i strpl. § 186 tredje ledd.

¹⁵⁰ CPT 2005 s. 28.

¹⁵¹ Ibid s. 29.

¹⁵² Ibid s. 29.

¹⁵³ Ibid s. 30.

mest mulig sosial kontakt og være med på aktiviteter, ikke sperres inne på cellen det meste av døgnet.¹⁵⁴ Det oppfordres til at de som er fullstendig isolert blir mer aktivisert og får mer menneskelig kontakt.

3.2 Sammenlikning av CPT-rapportene til Norge og Sverige

Norge og Sverige får noe ulik kritikk fra CPT, samtidig som begge land har fått skarp kritikk for bruken av restriksjoner mot varetektsfanger. Forskjellen i kritikken er i hovedsak knyttet til ulik praksis ved avgjørelsen av om hvorvidt restriksjoner skal anvendes eller ikke. I tillegg får Norge kritikk for å bruke restriksjoner som et pressmiddel for å få til samarbeid. Denne kritikken får ikke Sverige.

Kritikken mot Norge har endret seg noe fra 1999 til 2005. De nye reglene om restriksjoner, spesielt strpl. § 186a, tas godt i mot. Likevel blir kritikken mot bruken av restriksjoner, særlig isolasjon, opprettholdt. Begrunnelsen er de konsekvenser restriksjoner kan ha for de innsatte. De nye reglene kritiseres fordi det ikke er satt noen absolutt maksimumsfrist for hvor lenge en person kan sitte isolert.

Det at påtalemyndighetene bruker sin adgang til å lempe på restriksjoner som pressmiddel blir fortsatt kritisert. Formålet med restriksjoner er å forhindre bevisforspillelse, ikke å framprovosere samarbeid fra den mistenkte.

Det store omfanget av isolasjon har gått ned noe, det samme har varigheten av restriksjonene. Dette er imidlertid små skritt og omfanget er fortsatt for stort. Det er også rettet kritikk mot begrunnelsen ved forlenget tid av restriksjoner.

Det viser seg at CPTs kritikk mot Sverige ikke har endret seg i betydelig grad, fra 1998 til 2003. De får fortsatt kritikk for bruken av restriksjoner, og særlig isolasjon. I tillegg kritiseres de sterkt for dårlig begrunnelse ved avgjørelsen av bruk av restriksjoner, og gjennomføringen og dokumentasjon. Avgjørelsene bærer litt preg av ”samlebånd-

¹⁵⁴ CPT 2005 s. 53.

avgjørelser” uten gode begrunnelser i hvert enkelt tilfelle. Dette gjelder også i tilfeller hvor en ny tidsfrist for bruken skal settes.

Kritikkene fra CPT har likhetstrekk ved at de retter seg mot bruk av varetektsrestriksjoner. Både Norge og Sverige bruker restriksjoner i for stor grad. CPT er særlig kritiske til at innsatte som sitter isolert har liten menneskelig kontakt og ofte sitter på cellen det meste av døgnet. Kritikkene er forskjellig på noen områder. Norge får krassere kritikk om bruk av isolasjon enn Sverige. I tillegg får Norge kritikk fordi påtalemyndighetene bruker restriksjoner som pressmiddel. Sverige får skarp kritikk for hvordan avgjørelsene om bruk av restriksjoner foregår. Det er mangel på begrunnelse, og det kommer ikke fram av avgjørelsen hva slags restriksjoner det gjelder.

Jeg vil videre se på noen statistikker som vil vise omfanget av varetektsfengsling og bruken av restriksjoner. Tallene vil vise hva som ligger bak kritikken fra CPT, og kanskje gi en forståelse av den.

3.3 Omfanget av varetekt

Tabell 1: Omfanget av gjennomsnittlig antall varetektsfengslede per dag fra 1999 til 2005.¹⁵⁵

År	Norge	Sverige
1999	617	1084
2000	589	1151
2001	599	1191
2002	660	1335
2003	622	1400
2004	608	1475
2005	578	1504

Denne tabellen viser at bruken av varetekt har økt de siste årene i Sverige, mens det samtidig har vært stabilt i Norge. De siste tallene fra 2005, viser derimot en liten nedgang. At Norge har klart å få ned antall varetektsfengslede viser at Norge har etterkommet noe av kritikken fra blant annet av FNs torturkommisjon. At Sverige har fått en betydelig økning på i overkant av 400 varetektsfengslede (gjennomsnittlig) over samme tidsrom, kan forklares med at det har vært en økning i antall fengslede totalt i Sverige. Hvorfor denne økningen har skjedd er uklart. Det kan ha sammenheng med økt kriminalitet, men det kan også skyldes praksisendring. Norge har også økt kriminalitet, uten tilsvarende økning i antall varetektsinnsatte. Samtidig kan det være på sin plass å kritisere Sverige for denne økningen i antall, fordi det er et inngripende tvangsmiddel som skal brukes i så liten grad som mulig.

Det som er viktig i denne sammenheng er hvor stor andel de varetektsfengslede utgjør i forhold til det totale antall som sitter fengslet. Tabell 2 og 3 vil vise dette for henholdsvis Norge i tabell 2 og Sverige i tabell 3.

¹⁵⁵ Tallene er hentet fra Nordisk Statistikk 1996-2000 og 2001-2005. Det er målinger som viser gjennomsnittlig antall som sitter varetektsfengslet per dag.

Tabell 2: Gjennomsnittlig andel i varetekt per dag i 1996-2005 i Norge.¹⁵⁶

År	Gjennomsnittlig varetektsfengslede	Gjennomsnittlig antall frihetsberøvede	Varetekt andel i %
1996	576	2616	22 %
1998	577	2473	23 %
2000	589	2562	23 %
2002	660	2850	23 %
2004	608	3090	20 %
2005	578	3174	18 %

Ut i fra tabell 2 kan man lese at selv om andelen frihetsberøvede har økt i Norge, så har andelen i varetekt gått ned. Dette er en positiv utvikling. Andelen innsatte i varetekt har gått ned 4 % i en periode på 9 år. Selv om andelen lå jevnt over på 23 %, har andelen kommet under 20 % i 2005. Det betyr at omtrent hver femte av de innsatte sitter i varetekt. En normal utvikling ville være at de varetektsfengslede økte i samsvar med den totale andelen fengslede, noe som ikke har skjedd i Norges tilfelle.

¹⁵⁶ Tallene er hentet fra Nordisk Statistikk for Kriminalomsorg 1996-2000 tabell 1B, og Nordisk Statistikk for Kriminalomsorg fra 2001-2005 tabell 3.2.4.

Tabell 3: Gjennomsnittlig antall varetektsfengslede per dag i 1999-2005 i Sverige.¹⁵⁷

År	Gjennomsnittlig varetektsfengslede	Gjennomsnittlig antall frihetsberøvede	Varetekt andel i %
1996	974	5428	18 %
1998	1071	5156	21 %
2000	1151	5326	22 %
2002	1335	6097	22 %
2004	1474	7020	21 %
2005	1504	7008	21 %

Tabell 3 viser at det har vært en økning i andel av de frihetsberøvede også i Sverige. På samme tid har det vært en liten økning på 3 % fra 1996 til 2005. Andelen varetektsinnsatte har økt noe, dette er logisk siden andelen innsatte også har økt.

Andelen varetektsfengslede i Norge og Sverige er tilnærmet lik, med små forskjeller. Endringen har ført til at det i Norge har det vært en liten nedgang, mens det i samme tidsrom har økt i Sverige. Den totale andelen frihetsberøvede har økt i begge landene.

I Sverige er det ene vilkåret for å varetektsfengsle at det må være mistanke om et lovbrudd som kan straffes med fengsel i mer enn 1 år. I utgangspunktet skulle det tilsi at det ville føre til at Sverige varetektsfengsler færre enn Norge. Ut av tabellene ser vi at det ikke er tilfellet. Det må i denne sammenheng nevnes at i Sverige har de fleste lovbrudd en strafferamme på over 1 år, og dermed vil de fleste lovbrudd kunne havne i denne kategorien. Dermed er det vilkåret som ser strengere ut enn det vi har i Norge ikke en skranke som gjør at det blir færre varetektsfengslinger i Sverige.

¹⁵⁷ Tallene er hentet fra Nordisk Statistikk for Kriminalomsorg 1996-2000 tabell 1B, og Nordisk Statistikk for Kriminalomsorg fra 2001-2005 tabell 3.2.5.

Et annet poeng er at folketallet er høyere i Sverige enn i Norge. På den måten er det logisk at de bruker både varetekt og frihetsberøvelse i generelt større grad enn Norge. Likevel kan ikke den store forskjellen kun begrunnes i folketall. Det kommer frem av tabellen at fengsel blir brukt i større omfang i Sverige enn i Norge.

På bakgrunn av kritikk¹⁵⁸ Norge har fått fra FNs torturkommisjon om for lang sittedid i varetekt, hadde det vært interessant å sammenlikne Norge og Sverige. Problemet er at det ikke foreligger tall på sittedid i Sverige, så vidt jeg vet. Dermed blir det vanskelig å sammenlikne. Det kan likevel nevnes at gjennomsnittlig sittedid i Norge har vært et sted mellom 57-64 dager i årene 2001 til 2006.¹⁵⁹

3.4 Omfanget av varetektsrestriksjoner

På bakgrunn av statistikk fra både Kriminalvården i Sverige og Kriminalomsorgen i Norge, får man inntrykk av at omfanget av restriksjoner i forhold til andel varetektsfengslede, er meget likt. Bruken er de siste fem-seks årene på ca. 30-40% i begge landene. Denne andelen er antall varetektsfanger som sitter fengslet med restriksjoner i forhold til totalt antall varetektsfengslede. Det er dessverre ikke mulig å lage tabeller som tilsvarende hverandre på Norge og Sverige. På grunn av at alle restriksjonene telles under ett i Sverige. Det blir altså ikke skilt mellom de ulike restriksjonene på samme måte som i Norge. Jeg har valgt å lage to ulike tabeller for å se utviklingen i landene separat.

Tabell 4 inneholder totalt antall varetektsinnsatte med restriksjoner, den prosentvise andel det utgjør av varetektsfengslede totalt, og den prosentvise andelen av de varetektsfengslede som er delvis eller fullstendig isolert.

¹⁵⁸Committee against Torture. Concluding observations (2007).

<http://www.ohchr.org/EN/Countries/ENACARegion/Pages/NOIndex.aspx>

¹⁵⁹ Kriminalomsorgens årsstatistikk 2006.

Tabell 4: Restriksjoner i Norge i løpet av et år.¹⁶⁰

År	Absolutt antall med restriksjoner i løpet av et år	Andel av varetektsfengslede med restriksjoner.
2000	1509	40 %
2001	1618	41 %
2002	1573	39 %
2003	1321	37 %

I 2002 kom det i Norge en lovendring som blant annet førte til de nye reglene om isolasjon. Formålet med lovendringen var, jfr. forarbeidene¹⁶¹: *”Viktigst er forslaget til endringene i reglene om varetekt i isolasjon, som dels skal sikre en mer betryggende behandling av spørsmålet om hvorvidt varetektsinnsatte skal undergis hel eller delvis isolasjon, og dels skal begrense bruken og varigheten av isolasjon”*.

Andelen innsatte med restriksjonene utgjør en betydelig andel av varetektsfangene. Det kommer også fram av kritikkene Norge har fått fra CPT. Likevel viser tabellen en svak nedgang i andelen av varetektsfengslede som sitter med restriksjoner i Norge. Noe som skulle tilsi at lovendringene har oppfylt formålene med den, men nyere tall fra 2006 viser imidlertid at andelen av varetektsfengslede med restriksjoner økte noe igjen til 39 %.¹⁶² Bakgrunnen for dette er uklar, men kan tyde på at nedgangen i bruken av restriksjoner var en tilfeldighet ikke en tendens.

Samtidig finnes det tall¹⁶³ som viser at i samme tidsrom øker andelen av de som sitter isolert, enten fullstendig eller delvis. Nedgangen av varetektsfengslede som sitter med restriksjoner har ikke påvirket situasjonen når det gjelder de som er isolert, snarere tvert i

¹⁶⁰ Kriminalomsorgens årsstatistikk 2003. Finnes ikke tilsvarende tall etter 2003.

¹⁶¹ Ot.prp.nr.66 (2001-2002) s. 5.

¹⁶² Kriminalomsorgens årsstatistikk 2006.

¹⁶³ Kriminalomsorgens årsstatistikk 2003.

mot. I tidsrommet 2000 til 2003 har prosentandelen gått fra 14 % til 17 % isolerte. Noe som kan tyde på at formålet med lovendringen ikke har ført frem. Likevel viser ikke disse tallene skillet mellom hel og delvis isolasjon. Som nevnt tidligere i oppgaven, skal andre restriksjoner enn fullstendig isolasjon anvendes hvis det er mulig. Det betyr at fullstendig isolasjon etter strpl. § 186a, kun skal anvendes hvis ingen andre restriksjoner er tilstrekkelig for å forhindre bevisforspillelsesfaren.

Det foreligger også tall¹⁶⁴ på totalt antall personer som har vært fullstendig isolert. Tall fra 2003 viser at i løpet av året ble 497 personer satt under fullstendig isolasjon i Norge. Året etter, i 2004, var tallet 428, og i 2005 var det sunket til 402. Tall fra 2006 viser at andelen igjen har økt, og antall fullstendige isolasjoner var 484.¹⁶⁵

Det betyr at andelen med fullstendig isolasjon har gått litt ned for så å øke igjen. Norge viste tendenser i riktig retning i forhold til nedgang i andelen varetektsfengslede som er fullstendig isolert, men etter økning fra 2005 til 2006 er ikke resultatene like oppløftende.

Både andel restriksjoner og andel fullstendig isolerte har økt i 2006. Det tyder på at vi ikke beveger oss i den retningen som var formålet med lovendringen, jfr. forarbeidene likevel, og heller ikke den veien CPT har anbefalt Norge å gå.

Jeg vil nå se på bruken av restriksjoner i Sverige. Tabell 5 viser gjennomsnittlig andel innsatte med restriksjoner og hvilken prosentandel det utgjør av alle varetektsinnsatte.

¹⁶⁴ Kriminalomsorgens årsstatistikk 2003, 2004 og 2005 og 2006.

¹⁶⁵ Kriminalomsorgens årsstatistikk 2003, 2005 og 2006.

Tabell 5: Restriksjoner i Sverige¹⁶⁶

År	Gjennomsnittlig antall innsatte med restriksjoner	Andel %
2000	508	41 %
2001	421	36 %
2002	478	39 %
2003	596	39 %

Når det gjelder restriksjonene, er prosentandelen nokså lik i Norge og Sverige. Bakgrunnen for det kan ligge i de materielle reglene. Når en person først oppfyller vilkårene for varetektsfengsling, er det både i Norge og Sverige lite som skal til for å kunne begrunne at det er behov for restriksjoner på grunn av bevisforspillelsesfare. I Sverige kan det virke som om det har blitt en kultur at restriksjoner ses på som et naturlig middel som følger ved varetekt, jfr. CPTs rapporter. Og det kan stilles spørsmål om denne kulturen også finnes i Norge?

Det er vanskelig å sammenligne tabell 3 med tabell 4. De eneste tallene som er sammenliknbare er andelen varetektsfengslede med restriksjoner generelt. Bakgrunnen er at det ikke fins tall som sier noe om de ulike restriksjonene i Sverige. Det er trolig fordi at man i Sverige pålegges restriksjoner uten at det er konkret bestemt hvilken eller hvilke, som skal anvendes. Det er i 2006 års häktesutredning¹⁶⁷ tatt opp om Sverige skal innføre en bestemmelse om prøving av hver enkelt konkrete restriksjon. Dette kan føre til at det blir lettere å kontrollere hva slags restriksjoner som blir anvendt og domstolene kan avgjøre om nødvendigheten av den aktuelle restriksjonen. Det kan også foretas en vurdering av forholdsmessigheten av restriksjonen og lovbruddet. Dette vil også gi muligheter til å måle

¹⁶⁶ Tall fra Kriminalvården Och Statistik (KOS) 2003. s. 90.

¹⁶⁷ Sou 2006:17 om ny Häkteslag.

omfanget av de ulike restriksjonene, og på den måten gjøre det enklere å kontrollere bruken av hver enkelt type restriksjon.

Vi har sett at restriksjoner blir brukt mye i Norge og Sverige. I den sammenheng er det interessant å se på andre land, og i hvilken grad restriksjoner blir brukt mot varetektsfanger. Det kan gi oss et bilde av om andre land også anser restriksjoner og spesielt isolasjon som et nødvendig onde i etterforskningssammenheng.

3.5 Isolasjon - et skandinavisk fenomen?

CPT har kritisert Norge og Sverige for bruken av restriksjoner og da særlig isolasjon. Professor Rod Morgan har vært en av CPTs utsendte ved blant annet besøk til Norge, og har på bakgrunn av CPTs undersøkelser skrevet om varetektsrestriksjoner i Skandinavia. Han antyder at isolasjon er et skandinavisk fenomen. Det Morgan påpeker er blant annet hvordan de skandinaviske landene isolerer fanger på cellen store deler av døgnet uten noe som helst menneskelig kontakt, og hvilke psykiske konsekvenser det kan ha på den isolerte. Det rettes også kritikk mot hvordan det norske politiet bruker sin adgang til å lempe på restriksjonene som et pressmiddel for å provosere frem samarbeid fra den innsatte. Det settes spørsmålstejn ved, i hvilken grad det kan anses som tortur, og om behandlingen av fangene er nedverdiggende og umenneskelig.

Morgan er kritisk til bruken av isolasjon, og er spørrende til hvorfor det er så stort behov for dette i Skandinavia. Isolasjon blir sjelden brukt i andre land, og omfanget er betydelig mindre enn i Skandinavia. I England og Wales er det ikke mulighet til å bruke isolasjon med mindre det er disiplinærstraff på grunn av oppførsel i fengselet. Selv om det er adgang til å anvende restriksjoner på varetektsinnsatte i de fleste europeiske landene blir det sjelden brukt. Derfor kan isolasjon kalles et skandinavisk fenomen, mener Morgan. Det er særlig den påkjenningen det kan ha på den innsatte som er bekymringsverdigg.¹⁶⁸

¹⁶⁸ Ewans og Morgan (1998) s.247-249.

“But can Scandinavia in general, and Norway in particular, be so self-righteous and complacent? If torture involves the purposive imposition of severe pain in order to gather evidence confessions, information about accomplices – do you not also torture?” spør Morgan.

Morgan konkluderer med at dette er et fenomen som bare er utbredt i så stor grad Skandinavia, og det er bare her det blir sett på som en nødvendighet i forbindelse med etterforskningen. Det blir reist spørsmål om hvorfor land som er kjent for å sette menneskerettigheter høyt, likevel anvender et middel som isolasjon i så stor utstrekning.¹⁶⁹

Den utstrakte bruken av restriksjoner, og rapportene fra CPT gir inntrykk av at vurderingen av å pålegge restriksjoner er mindre grundige enn ved varetektsfengsling. Dette fordi tallene i tabell 4 og tabell 5 viser at Norge og Sverige bruker varetektsrestriksjoner ofte, og det samsvarer med rapportene fra CPT. Det kan tyde på at det er tilfeller hvor spørsmålet om restriksjoner ikke blir vurdert så grundig som spørsmålet om varetekt. Stemmer dette, kan det stilles spørsmål ved om restriksjoner er nødvendig i alle disse tilfellene. Er det behov for det eller har det blitt en rutine? Det er kommet klare føringer på at delvis isolasjon skal anvendes og tilpasses det konkrete tilfellet, i stedet for å gi fullstendig isolasjon av ren rutine. Rutinemessige avgjørelser vil ikke kunne ivareta kravet om nødvendighet eller forholdsmessighet.

¹⁶⁹ Morgan (1999) s. 201-203.

4 Avslutning

Det viser seg at omfanget av bruke av varetekt ikke er veldig ulikt i Norge og Sverige. Statistikkene viser at det har vært en tilnærmet lik andel de siste årene. Det synes likevel underlig at man ikke har mindre andel av varetektsfengslede i Sverige når reglene er strengere. Hva er bakgrunnen for dette? Betyr det at ved avgjørelser om at det er ”*sannolika skäl*” for at en mistenkt har begått det aktuelle lovbruddet i Sverige, ikke blir tillagt noe strengere krav i praksis enn ”*skjellig grunn*” i Norge? I så fall skulle man tro at det likevel var færre som ble innsatt i varetekt på grunn av kravet om grovere lovbrudd i Sverige.

Det kan da være en indikasjon på at det kanskje ikke ville hjelpe om vi innfører strengere vilkår for varetektsfengsling i Norge. En annen forklaring kan være at det er generelt mer bruk av fengsel i Sverige enn i Norge, og selv om Sverige har høyere innbyggertall er likevel andelen betydelig høyere. En tredje årsak er at flere av straffebudene i Sverige har høyere minimumsstraff enn i Norge, og dermed vil vilkåret om grovere lovbrudd i praksis ikke få noen betydning.

Norge har blitt kritisert for å bruke varetekt i for stort omfang og for lenge. De siste årene har vi likevel sett en nedgang i bruken, mens sittediden har økt i antall dager. Sverige har hatt en annen utvikling enn Norge. Der har økningen i antall varetektsfengslede økt kraftig de siste 10-15 årene. Når det gjelder sittediden i Sverige er det kritikkverdige at det ikke foreligger tall. Norge får kritikk av FNs torturkommisjon for lang sittedid, noe ikke Sverige gjør. I den forbindelse ville det vært interessant å se hva varetektstiden i Sverige faktisk er. For å få ned lengden i varetekt i Norge, ville det kanskje være hensiktsmessig å endre forlengelsesfristen til 2 uker som i Sverige. Dette var oppe til diskusjon i forbindelse med forberedelsen av lovendringene i 2002, og ble forkastet.

Omfanget av bruk av restriksjoner er både i Sverige og Norge kritisert. I Norge var det en tendens til å få ned antallet som er fullstendig isolert, uheldigvis økte det igjen.

Å sette en absolutt frist for hvor lenge man kan opprettholde restriksjoner har vært diskutert, men er foreløpig ikke innført i Norge. At innsatte som sitter med restriksjoner ikke vet hvor lenge de skal sitte, vil i noen tilfeller kunne være psykisk belastende. Og særlig fordi det forekommer tilfeller hvor fengslede for eksempel er isolert i opptil flere måneder av gangen, og i verste fall mer enn et år. Det ser ut til at Danmark nå vil innføre en slik absolutt frist,¹⁷⁰ og dette er noe Norge bør følge med på. Vi har valgt å skjerpe reglene om isolasjon i tråd med danske forarbeider, og det er kanskje hensiktsmessig og også følge dem i dette tilfellet.

At Sverige ikke bruker skriftlig begrunnelse av restriksjonene eller krav til spesifisering av hvilke restriksjoner som skal anvendes, tyder på at avgjørelsene er rutinemessige, og ikke behandles særskilt. Det tyder på at avgjørelser om bruk av restriksjoner ”følger med på kjøpet” ved beslutning om varetekt hvis påtalemyndighetene ønsker det. At begrunnelsen kun fremlegges muntlig, og ikke angir hva slags restriksjoner som påtalemyndighetene ønsker, gir den siktede og hans forsvarer liten anledning til motforsvar. I tillegg er uvissheten om hva slags restriksjon den siktede påføres viktig i forhold til hvor inngripende det er, og i tillegg burde man ha anledning til å forsvare seg mot det.

Det er heller ikke retten som avgjør hva slags restriksjoner som er nødvendige, og dette viser igjen at avgjørelsen om bruken av restriksjoner er noe påtalemyndighetene avgjør. Det gir ikke den siktede en reell mulighet til å argumentere mot restriksjoner til sitt forsvar. I svarbrev på rapporten fra 1998 fra Sverige til CPT kommer det frem at svenske myndigheter ikke mener at det er noe behov for egne begrunnelser for avgjørelsen om restriksjoner enn de som er begrunnet for varetekt. Det viser igjen en holdning som også

¹⁷⁰ <http://politiken.dk/indland/article475886.ece>. (25.feb 2008).

skinner igjennom ved bruk av de nye reglene om begrunnelse. Det ser ut til at avgjørelsen fortsatt i stor grad blir tatt av påtalemyndighetene og ikke av retten.

Problemet med dette er at man ikke får prøvet nødvendighetene av de ulike restriksjonene. Det er også lite kontroll på at det er den minst inngripende restriksjonen som blir tatt i bruk. Det fører også til at det ikke finnes statistikk som sier noe om i hvilket omfang de ulike restriksjonene blir brukt. Kritikken fra CPT burde bli tatt mer alvorlig enn den gjør i dag. Det er nødvendig å skille restriksjonene fra hverandre, og også måle omfanget. Dette er nyttig for å få et riktig bilde av bruken. Det er også nyttig for å kunne sikre at de minst mulig inngripende restriksjoner blir anvendt.

At isolasjon er et skandinavisk fenomen, gjør at man kan stille spørsmål ved om det i det hele tatt er nødvendig. I hvert fall i så stor grad som det blir anvendt i Skandinavia. Når man også ser på konsekvensene av isolasjon og kritikken fra CPT, er det klart at dette er et middel som må brukes i minst mulig grad. At isolasjon er et slags skandinavisk fenomen, gjør at det virker enda mer inngripende. På den måten bør det virkelig diskuteres i hvilken grad dette er et nødvendig virkemiddel i etterforskningen. At det skal være nødvendig er jo også et vilkår for å anvende isolasjon, men sett i en internasjonal sammenheng burde det nok stilles strengere krav til hva som gjør at restriksjoner, og særlig isolasjon er nødvendig. Etter mitt skjønn virker det som om avgjørelsene om bruk av restriksjoner ikke får de vurderingen den burde. Og særlig når vi vet at det ikke er bruk i noen særlig grad utenfor Skandinavia. Det burde diskuteres hva vi får ut av å anvende restriksjonene, og måle det i forhold til om oppklaringen blir bedre i de tilfellene det anvendes.

Reglene om bruk av restriksjoner i Sverige og Norge har likhetstrekk. Praksisen viser seg også å være ganske lik. På meg virker det som at en vurdering av restriksjoner ikke er så streng som konsekvensen av bruken tilsier. Det ser ut som en avgjørelse av om restriksjoner skal anvendes har et rutinemessig preg i stedet for en nøye vurdering av risikoen for bevisforspillelse, forholdmessighet og behov.

Det er viktig at Norge og Sverige ser alvor i bruken av varetekt. Skadevirkningene av å sitte i varetekt, særlig med restriksjoner har vist seg å kunne påføre den innsatte psykiske skader. Rod Morgan har et poeng når han spør om de skandinaviske landene, som er kjent som forkjempere for menneskerettigheter og som er kjappe til å kritisere andre for brudd på menneskerettighetene, bruker et middel som kan påføre en innsatt psykiske lidelser. Et middel som han spør seg om ikke også kan anses som tortur.¹⁷¹

For hva betyr det at et tvangsmiddel ikke skal anvendes i større utstrekning enn nødvendig? Eller over lengre tid enn nødvendig? Det hadde kanskje vært interessant å med en nærmere diskusjon om hva som ligger i begrepet ”nødvendig”? Og hvorfor det er nødvendig. Det er klart at det skal være nødvendig for etterforskningen, men er varetekt nødvendig for å oppklare lovbruddet? Og er ytterligere restriksjoner nødvendig for å oppklare lovbruddet? Hvordan klarer de å oppklare lovbrudd i land som ikke bruker restriksjoner i så stor grad som i Skandinavia? Når Norge nå fikk ned andelen som sitter fullstendig isolert, før det økte igjen i 2006, kan det tyde på at det er mulig å isolere mindre og nødvendigheten kan oppnås ved andre restriksjoner. Det er viktig at denne tendensen fortsetter i riktig retning. Både med hensyn til de innsattes helse og en mer effektiv rettergang, burde det være klart at det er mye igjen å gjøre for å et bedre system. Det er viktig at varetekt brukes i minst mulig grad, og at restriksjoner uansett blir holdt på et minimumsnivå. Det er mange mulige alternativer til fullstendig isolasjon, og de bør benyttes.

¹⁷¹ Morgan (1999) s. 201.

Litteraturliste

Andenæs, Johs.(2000). *Norsk straffeprosess bind 2, 3. utg.*, Oslo: Universitetsforlaget.

Bjerke, Hans Kristian. (1986). *Straffeprosessuelle tvangs- og rettsmidler, 2.utg*, Oslo.

Bjerke, Hans Kristian og Erik Keiserud.(2001). *Straffeprosessloven, Kommentanutgave bind 1, 3.utg*. Oslo: Universitetsforlaget.

Bratholm, Anders. (1957). *Pågrepelse og varetektsfengsling*. Oslo.

Bylund, Torleif. (1993). *Tvångsmedel, 1. utg*. Uppsala.

Danielsen, Trond og Wilhelm Meek Hansen (2002). *Kvalitet i varetektsarbeidet. En undersøkelse fra Oslo fengsel om varetektsinnsatte med restriksjoner*. KRUS.

Ekelöf, Per Olof, Torleif Bylund og Henrik Edelstam (2006). *Rättegång 3, 7.utg*. Stockholm.

Ewans, Malcom D. og Rod Morgan. (1998). *Preventing Torture*. Oxford.

Fredriksen, Steinar. (2006). *Innføring i straffeprosess, 1.utg*. Oslo.

Hov, Jo.(1999). *Rettergang 2, straffeprosess, 1.utg*. Oslo.

Kriminalomsorgensårsstatistikk 2003

Kriminalomsorgensårsstatistikk 2004

Kriminalomsorgensårsstatistikk 2005

Kriminalomsorgensårsstatistikk 2006

Kriminalvården Och Statistikk (KOS) 2003.

Lindberg, Gunnel. (2005). *Straffeprocessuella tvångsmedel – när och hur får de användas?, 1.utg.* Stockholm

Martinger, Sven. (2003). *Nordstedts Juridiska Ordbok, 5.utg,* Stockholm.

Morgan, Rod. *Moderate Psychological Pressure – the Scandinavian Way? :Kritisk Juss* (1999) s.201-204.

Nordisk Statistikk för Kriminalvården i Danmark, Finland, Island, Norge och Sverige 1996-2000.

Nordisk Statistikk for Kriminalomsorgen i Danmark, Finland, Island, Norge og Sverige 2001-2005. Kristoffersen, Ragnar (red.).

Nordh, Roberth. (2007). *Praktisk process 4, 1. utg.,* Uppsala.

Report to the Swedish Government on the visit to Sweden carried out by the European Committee for the Prevention of Torture or Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 15 to 25 February 1998.

Report to the Norwegian Government on the visit to Norway carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 13 to 23 September 1999.

Report to the Swedish Government on the visit to Sweden carried out by the European Committee for the Prevention of the Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 27 January to 5 February 2003.

Report to the Norwegian Government on the visit to Norway carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 3 to 10 October 2005.

Riksadvokatens rundskriv nr. 4/2006- varetekt.

Straffprocessen, 1.utg. Lindell, Bengt (red.), Hans Eklund, Petter Asp Og Torbjörn Andersson.(2005). Uppsala.

<http://www.nrk.no/nyheter/1.4006319>

http://www.kriminalvarden.se/templates/KVV_InfoPageGeneral_4794.aspx

<http://www.ohchr.org/EN/Countries/ENACARRegion/Pages/NOIndex.aspx>

<http://politiken.dk/indland/article475886.ece>. (25.feb 2008).

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/aktuelt/nyheter/2005/Varetekt-og-isolasjon.html?id=99654>

Lov- og forarbeidregister

Norge:

Almindelig borgelig Straffelov (straffeloven) av 22. mai 1902 nr. 10.

Den europeiske konvensjon om forebyggelse av tortur og umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff av 26. november 1987.

Den europeiske menneskerettskonvensjonen av 4. november 1950 (EMK).

FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter av 16. desember 1966.

Inst.O.nr.68 (2001-2002). Innstillinger fra justiskomiteen om lov om endringer i straffeprosessloven mv. (hurtigere straffesaksbehandling, varetektsfengsling i isolasjon mv.).

Lov 17.mai 1814 Kongeriget Norges Grundlov, given i Rigsforsamling paa Eidsvold (Grunnloven).

Lov om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprosessloven) av 22. mai 1981 nr.25.

NOU: 2004:6. Mellom effektivitet og personvern.

Ot.prp.66 (2001-2002) Om lov om endringer i straffeprosessloven mv. (hurtigere straffesaksbehandling, varetektsfengsling i isolasjon mv).

St.meld. nr. 29 (2006-2007). Om Norges deltaking i Europarådet i 2006.

Sverige:

Brottsbalk (1962:700).

Förordning (1976:376) om behandling av häktade och anhållande m.fl.

Lag (1976:371) om behandling av häktade och anhållna m.fl.

NJA II 1943 s. 320

NJA 1974 s. 614

NJA 1995 s. 3

Prop. 1986/87:112.

Prop. 1988/89:124.

Prop. 1997/98: 104.

Rättergångsbalk (1942:740).

Regjeringsformen (1974:152).

SÖ 1990:20. FNs konvensjon om barns rättigheter.

SOU 1938:44 s. 298.

SOU 2006:17 om ny Häkteslag.

Domsregister

Rt. 1989 s. 70

Rt. 1992 s. 423

Rt. 1993 s. 1302

Rt. 1995 s. 1073

Rt. 1997 s. 2032

Rt. 1999 s.1794

Rt. 1999 s.1807

